

**EHKÄISEVÄN TOIMEENTULOTUEN KÄYTTÖ AIKUISSOSIAALITYÖN
TYÖVÄLINEENÄ**

Minna Karjalainen
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityö
Lapin yliopisto
2022

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ehkäisevän toimeentulotuen käyttö aikuissosiaalityön työvälineenä

Tekijä: Minna Karjalainen

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma X Lisensiaatintyö _

Sivumäärä: 71

Vuosi: 2022

Tiivistelmä:

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä Helsingin kaupungin yli 30-vuotiaiden asiakkaiden osalta suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä. Lisäksi tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisen harkintaprosessin perusteella ja mihin erityisistä olosuhteista johtuvaan harkinnanvaraisen toimeentulotuen tarpeeseen sosiaalityöntekijät ovat myöntäneet ehkäisevää toimeentulotukea.

Tutkimuksen tieteenfilosofisena lähtökohtana on käytetty kriittisen realismin teoriaa. Tutkimuksen keskeisinä käsitteinä ovat harkintavallan, taloussosiaalityön, elämänhallinnan, sosiaalisen toimintakyvyn sekä rakenteellisen sosiaalityön käsitteet. Tutkimus on toteutettu kvalitatiivisena tutkimuksena. Aineisto koostuu tilasto-osiosta, satunnaisotannalla valituista kahdestakymmenestä tarkemmin analysoitavasta ehkäisevän toimeentulotuen päätöksestä ja päätöksiin liittyvästä asiakirja-aineistosta. Analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin avulla dokumentteja voidaan analysoida objektiivisesti ja systemaattisesti. Aineisto saadaan kuvattua tiiviisti, selkeästi ja johdonmukaisesti. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineistosta on etsitty päätösten sisältöä kuvaavia teemoja ja päätöksen ratkaisuun johtanutta logiikkaa. Analyysin toisessa vaiheessa aineisto on luokiteltu päätöksentekoon johtaneen asiakastyön prosessin mukaan.

Tutkimus on tehnyt näkyväksi aikuissosiaalityön asiakastyön prosesseja ja niihin liittyviä kehitystarpeita, sosiaalityöntekijöiden käytämän harkintavallan perusteita sekä ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä. Tutkimustulosten perusteella sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö on perustunut pääasiassa tapauskohtaiseen harkintaan, kokemuspohjaiseen tietoon sekä vakiintuneisiin käytäntöihin. Ehkäisevällä toimeentulotuella on suunnitelmallisen sosiaalityön toteuttamisen sijaan pääasiassa täydennetty viimesijaista perusturvaa. Jotta ehkäisevästä toimeentulotuesta muodostuisi vaikuttava sosiaalityön työväline, tarvitaan asiakkaiden palvelutarpeen arvioinnin toteuttamisen mahdollistavat resurssit ja palvelutarpeen arviointien toteuttamiseen kannustavan toimintakulttuurin vahvistamista. Lisäksi tarvitaan vahvempaa rakenteellisen sosiaalityön, kriittisen sosiaalityön sekä taloussosiaalityön orientaatioiden hyödyntämistä käytännön työn toteuttamisessa. Vasta riittävässä laajuudessa toteutettu palvelutarpeen arviointi, suunnitelmallinen tavoitteiden asettaminen ja taloussosiaalityöhön liittyvän osaamisen vahvistaminen sekä rakenteellisen ja kriittisen sosiaalityön orientaatioiden laajempi hyödyntäminen mahdollistavat ehkäisevän toimeentulotuen muodostumisen aikuissosiaalityön suunnitelmalliseksi työvälineeksi.

Avainsanat: Aikuissosiaalityö, ehkäisevä toimeentulotuki, harkintavalta, elämänhallinta, sosiaalinen toimintakyky, sisällön analyysi

Sisällys	
1 JOHDANTO.....	4
2 AIKAISEMPI TUTKIMUS	7
3 KESKEISET KÄSITTEET	10
3.1 Aikuissosiaalityö	10
3.1.1 Palvelutarpeen arviointi.....	14
3.1.2 Asiakassuunnitelma	15
3.1.3 Ehkäisevä toimeentulotuki	16
3.2 Taloussosiaalityö	17
3.3 Harkintavalta	18
3.4 Elämänhallinta	22
3.5 Sosiaalinen toimintakyky	25
3.6 Rakenteellinen sosiaalityö	28
4 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	32
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	32
4.2 Aineiston hankinta.....	33
4.3 Kriittinen realismi sosiaalityön jäsentäjänä.....	34
4.4 Aineiston analyysi	37
4.5 Tutkimuseettiset kysymykset	40
5 TILASTOTIETOA EHKÄISEVÄN TOIMEENTULOTUEN KÄYTÖSTÄ	43
6 ASIAKASTYÖN PROSESSIT JA SOSIAALITYÖN SUUNITELMALLISUUS....	47
6.1 Sosiaalityön suunnitelmallisuus	47
6.2 Harkintavallan käyttö	48
7 EHKÄISEVÄN TOIMEENTULOTUEN KOHDENTUMINEN.....	52
7.1 Asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuva tuen tarve.....	52
7.2 Viimesijaiseen perusturvaan sisältyviin kustannuksiin myönnetty ehkäisevä toimeentulotuki.....	53
7.3 Ehkäisevä toimeentulotuki elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäjänä	56
8 POHDINTA.....	59
8.1 Tutkimuksen luotettavuus	59
8.2 Yhteenveto ja johtopäätökset	60
LÄHTEET	67

1 JOHDANTO

Tämän pro gradu -tutkimuksen tavoitteena on selvittää ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä Helsingin kaupungin, Sosiaali- ja terveystoimialan, Nuorten ja aikuisten palveluiden yli 30-vuotiaiden asiakkaiden aikuissosiaalityön tiimeissä. Aihe on syntynyt käytännön työelämän tarpeesta ja kiinnostuksesta saada lisää tietoa ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä sosiaalihuoltolain tarkoittamalla tavalla palvelutarpeen arviointiin tai asiakassuunnitelmaan perustuvan suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä. Lisäksi tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisen harkinnan perusteella ja mihin erityisistä olosuhteista johtuvaan harkinnanvaraiseen toimeentulotuen tarpeeseen sosiaalityöntekijät ovat myöntäneet asiakkaalle ehkäisevää toimeentulotukea. Ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä yli 30-vuotiaiden asiakkaiden osalta on olemassa hyvin vähän tutkimustietoa. Tämä tutkimus tuo lisätietoa aikuissosiaalityön käytännön työtavoista ja ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä.

Aihe kiinnostaa minua myös henkilökohtaisella tasolla, sillä työskennellessäni sosiaalityöntekijänä aikuissosiaalityössä yli 30-vuotiaiden asiakkaiden tiimeissä olen toistuvasti pohtinut asiaa. Käytännön työssä minulle on muodostunut käsitys, että ehkäisevää toimeentulotukea myönnetään hyvin paljon akuuteissa kriisitilanteissa perustoimeentulotuksessa huomioitaviin menoihin sekä asumisen turvaamiseksi vuokravelkoihin. Ehkäisevän toimeentulotuen käyttö ei kokemukseni perusteella ole laajassa mittakaavassa perustunut palvelutarpeen arviointiin tai asiakassuunnitelmaan, jolloin ehkäisevä toimeentulotuki ei ole muodostunut sosiaalihuoltolain tarkoittamalla tavalla suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineeksi.

Tutkielman aineistona on käytetty tutkimusluvan mukaisesti Helsingin kaupungin sosiaalitoimen asiakastietojärjestelmästä kerättyä ehkäisevän toimeentulotulotuen myöntämiseen liittyvää tilastoaineistoa sekä ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisprosessiin liittyvää asiakasasiakirja-aineistoa. Tutkimuksen tieteenfilosofisena lähtökohtana on käytetty kriittisen realismin teoriaa. Tutkielman keskeisinä käsitteinä on käytetty aikuissosiaalityön, ehkäisevän toimeentulotuen, taloussosiaalityön, harkintavallan, elämänhallinnan, sosiaalisen toimintakyvyn ja rakenteellisen sosiaalityön käsitteitä. Harkintavalta kytkeytyy vahvasti sekä aikuissosiaalityöhön että ehkäisevään toimeentulotukeen.

Aikuissosiaalityön toteuttamiseen sekä ehkäisevän toimeentulotuen myöntämiseen tai myöntämättä jättämiseen liittyy aina harkinnan ja harkintavallan käyttöä (Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 8). Eeva Liukko (2006, 81–82) puolestaan toteaa, että elämänhallinta, elämänhallinnan saavuttaminen ja elämänhallinnan tukeminen on aina nähty keskeisenä sosiaalityön tehtävänä. (Liukko 2006, 81–82; Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 8.)

Sirpa Kannasojan (2018, 39, 56) mukaan sosiaalisen toimintakyvyn edistäminen, tukeminen ja ylläpitäminen on sosiaalihuoltolaissa määritelty sosiaalityön keskeiseksi tavoitteeksi. (ks. myös sosiaalihuoltolaki 1301/2014.) Toinen sosiaalityön keskeinen tehtävä liittyy tiedontuotantoon. Kuten Pohjola ym. (2014, 283–284) ovat todenneet, sosiaalityöllä on vahva rakenteellinen perustehtävä tuottaa tietoa yksilön ja yhteisöjen elämäntilanteista niin yhteiskunnallisen-, poliittisen- kuin globaalinkin päätöksenteon tueksi. (Pohjola ym. 2014, 283–284; Kannasoja 2018, 39, 56.)

Aineiston analysoinnissa on käytetty menetelmänä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi soveltuu aineistolähtöisenä menetelmänä erinomaisesti asiakirja-aineiston analysointiin. Analyysimenetelmänä sisällönanalyysin erityisenä vahvuutena voidaan aineistolähtöisyyden lisäksi pitää analyysin systemaattisuutta ja objektiivisuutta.

Tutkimus etenee siten, että luvussa kaksi käsittelee ehkäisevän toimeentulotuen myöntämiskäytäntöihin liittyvää aikaisempaa tutkimusta. Koska sekä aikuissosiaalityön käytännöt, että ehkäisevään toimeentulotukeen liittyvä lainsäädäntö pohjautuvat kansalliseen lainsäädäntöön, on aikaisempaa tutkimusta käsitelty ainoastaan suomalaisen tutkimuksen valossa. Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä; aikuissosiaalityön, ehkäisevän toimeentulotuen, harkintavallan, elämänhallinnan, sosiaalisen toimintakyvyn ja rakenteellisen sosiaalityön käsitteitä esitellään luvussa kolme. Luvussa neljä esitellään tutkimuksen metodologiset lähtökohdat, tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset sekä aineiston hankintaan ja analysointiin liittyvää prosessia. Lisäksi luvussa esitellään tutkimuksen tieteenfilosofisena lähtökohtana toimivaa kriittisen realismin teoriaa sekä tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä tutkimuseettisiä perusteita. Luvussa viisi esitellään Helsingin kaupungin aikuisosiaalityön tiimien sosiaalityöntekijöiden antamien ratkaisujen osalta ehkäisevän toimeentulotuen käyttöön liittyvää tilastotietoa. Luvussa kuusi esitellään varsinaiseen tutkimusaineistoon perustuvaa Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön tiimeissä toteutetun sosiaalityön suunnitelmallisuuteen, asiakastyön prosesseihin ja harkintavallan käyttöön

liittyviä tutkimustuloksia. Luvussa seitsemän esitellään aikuissosiaalityön tiimien sosiaalityöntekijöiden asiakkaiden erityisistä olosuhteista johtuvia ehkäisevän toimeentulotuen tarpeeseen myönnettyyn harkinnanvaraiseen tukeen liittyviä tutkimustuloksia ja viimesijaiseen perusturvaan sisältyviin kustannuksiin myönnettyyn ehkäisevään toimeentulotukeen liittyviä tuloksia. Lisäksi luvussa seitsemän esitellään ehkäisevän toimeentulotuen merkitystä elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäjänä. Luvussa kahdeksan kuvataan tutkimuksen luotettavuutta ja esitetään tutkimustulosten perusteella tehdyt johtopäätökset ja pohdinta.

2 AIKAISEMPI TUTKIMUS

Sekä ehkäisevä toimeentulotuki että aikuissosiaalityön käytännöt pohjautuvat kansalliseen, suomalaiseen lainsäädäntöön, joten aiheeseen liittyvää aikaisempaa empiiristä tutkimusta on mielekästä tarkastella ainoastaan suomalaisen tutkimuksen valossa. Ehkäisevästä toimeentulotuesta on aikaisemmin tehty joitakin pro-gradu -tutkielmia, mutta ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä aikuissosiaalityön suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä on olemassa hyvin vähän aikaisempaa tutkimusta. Heidi Sirviö, Marjo Romakkaniemi, Jari Lindh ja Merja Laitinen (2015, 247–248, 250, 259) käsittelevät artikkelissaan sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöä ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. Artikkelin pohjautuu kahteen ryhmäkeskusteluaineistoon, joiden avulla on selvitetty sosiaalityöntekijöiden käyttämää harkintavaltaa kuvitteellisten aikuissosiaalityön asiakastapausten pohjalta. Tutkimuksessa on todettu, että sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö rakentuu vuorovaikutuksen, byrokrattisuuden ja professionaalisuuden välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalityöntekijöiden käyttämässä harkintavallassa oli tunnistettavissa kolme erilaista, mutta osittain päällekkäistä ja keskenään kamppailevaa ulottuvuutta: objektivoiva ja vastuuttava harkintavalta, tietoa konstruoiva ja arvottava harkintavalta sekä subjektivoiva ja huolta pitävä harkintavalta. Harkintavallan käyttöön oli osaltaan vaikuttanut myös kuntien ja organisaatioiden sisäiset ohjeistukset, kunnan taloudellinen tilanne sekä sosiaalityöntekijöiden ammattieettinen pohdinta yksilöllisen harkinnan ja yhdenvertaisuuden välillä. (Sirviö & Romakkaniemi & Lindh & Laitinen 2015, 247–248, 250, 259.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksessa Toimeentulotuki sosiaalisen osallisuuden edistäjänä selvitettiin yhdeksästä eri kunnasta kerätyn kysely- ja haastatteluaineiston, rekisteriaineistojen ja väestökyselyjen avulla toimeentulotuen asiakkuuksiin liittyviä tekijöitä pienituloisuuden, tuen saamisen toistuvuuden sekä elinolojen ja hyvinvoinnin kautta. Lisäksi tutkittiin toimeentulotuen myöntämiskäytäntöjä: miten toimeentulotukityö on organisoitu ja millaisia työnjakoja toimeentulotukityössä on käytetty, sekä tuen myöntökohteita ja -tapoja ja taloudellisten kannustimien käyttöä. (Kuivalainen 2013, 5.) Susan Kuivalainen ja Peppi Saikku (2013, 165–166) ovat todenneet, että ehkäisevän toimeentulotuen kohdalla korostuu toisaalta työntekijöiden käyttämän harkinnan merkitys ja toisaalta ehkäisevän toimeentulotuen rooli sosiaalityön työvälineenä. (Kuivalainen 2013, 5; Kuivalainen & Saikku 2013, 165–166.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttaman tutkimuksen perusteella ehkäisevää toimeentulotukea oli myönnetty eniten lapsiperheiden asumisen turvaamiseksi, lapsiperheiden äkillisten kriisitilanteiden aiheuttamiin kustannuksiin tai ylivelkaantumisen ehkäisemiseksi. Ehkäisevän toimeentulotuen käyttö on kohdentunut ehkäisevän tavoitteen sijaan pääsääntöisesti korjaaviin toimenpiteisiin. Tutkimuksen mukaan ehkäisevää toimeentulotukea on kuitenkin edelleen käytetty kunnissa liian vähän ja ehkäisevän toimeentulotuen paikka ja rooli on näyttäytynyt osin epäselvänä ja selkiintymättömänä. (Kuivalainen & Saikku 2013, 168–170.)

Sanna Blomgren ym. (2016, 2, 4, 7) ovat todennet, että perustoimeentulotuen siirtyminen Kelan päätettäväksi on osaltaan mahdollistanut täydentävään ja ehkäisevään toimeentulotukeen liittyvien käytäntöjen kehittämisen. Tavoitteena on, että täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen käyttö perustuisi mekaanisen, kirjallisen hakumenettelyn sijaan asiakkaan ja sosiaalialan ammattilaisen kohtaamiseen ja palvelutarpeen arviointiin. Ehkäisevä toimeentulotuki on tutkimuksessa näyttäytynyt sosiaalityön työvälineenä, jonka avulla pyritään muiden toimenpiteiden rinnalla edistämään asiakkaan kokonaisvaltaista hyvinvointia. (Blomgren ym. 2016, 2, 4, 7.)

Maria Pesola-Gallone on puolestaan pro gradu -tutkielmassaan tutkinut asiakkaiden osallisuutta ja dialogisuuden ilmenemistä sosiaalityöntekijöiden tekemien ehkäisevien toimeentulotukipäätösten perusteluissa sekä sitä, millaisia retoriikan keinoja sosiaalityöntekijät ovat perusteluissaan käyttäneet. Vaikka päätöksissä on ollut havaittavissa vuorovaikutuksellisuutta asiakkaan ja sosiaalityöntekijän sekä muiden toimijoiden välillä ja päätökset ovat valtaosin olleet moniäänisiä ja niissä on pyritty tuomaan esille myös asiakkaan ääni, ei vuorovaikutus ole kuitenkaan ollut hierarkkisesti tasa-arvoista. Pesola-Gallonon mukaan ehkäisevän toimeentulotuen päätösten perustelujen tarkastelu on osaltaan tehnyt sosiaalityön työ- ja dokumentointikäytäntöjä näkyväksi sekä kiinnittänyt huomiota sosiaalityön dokumentoinnin kehittämisen ja yhtenäistämisen merkitykseen. Myös asiakaslähtöisyyteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. (Pesola-Gallone 2015.)

Noora Mäkinen ja Anni Mäntykivi (2010) ovat käytäntötutkimuksessaan tutkineet, mihin tarkoituksiin lapsiperheille on Espoon kaupungin aikuissosiaalityössä myönnetty täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea. Tutkimuksen mukaan myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta 62 prosenttia on kohdentunut asumisen turvaamiseen, 25 prosenttia elämiseen, 8 prosenttia terveydenhuollon maksuihin ja 2 prosenttia opiskelu- ja

koulutarvikkeisiin sekä lasten harrastus- ja lomavirkistykseen. Suoraan lasten ja nuorten tarpeisiin myönnetystä tuesta on kohdistunut 40 prosenttia. Päätöksistä on ollut nähtävissä vähävaraisten perheiden tilanteiden kompleksisuus. Toimeentuloon liittyvien vaikeuksien lisäksi vanhemmilla on ollut myös runsaasti muunlaisia haasteita. Tutkimuksen mukaan lapsiperheiden hyvinvoinnin tukemiseksi ja lasten taloudellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi tulee luoda uudenlaisia tapoja tukea perheitä. Lisäksi lapsiperheiden taloudellisen tukemisen painopiste tulisi olla nykyistä ennaltaehkäisevämpi ja perheiden kokonaistilanteiden selvittelylle tulisi olla enemmän aikaa. Myös rakenteellisille muutoksille on todettu olevan tarvetta. (Mäkinen & Mäntykivi 2010.)

3 KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Aikuissosiaalityö

Pekka Karjalainen (2017, 247–248) sekä Pekka Karjalainen, Anna Metteri ja Minna Strömberg-Jakka (2019, 18) toteavat, että aikuissosiaalityötä voidaan työn moniulotteisuuden ja jatkuvan muuntuvuuden vuoksi määrittää hyvin monella eri tavalla. Varsin yleisesti aikuissosiaalityö määritellään lakisääteiseksi, kunnallisessa sosiaalitoimessa toteutettavaksi aikuisväestön kysymyksiin keskittyväksi sosiaalityöksi. Aikuissosiaalityöstä puhuttaessa käytetään usein myös termejä kunnallinen sosiaalityö tai muutossosiaalityö. Kun sosiaalityötä tarkastellaan elämänkaarimallin pohjalta, jäsentyy aikuissosiaalityö sosiaalityön alueeksi, joka sijoittuu lastensuojelun ja gerontologisen sosiaalityön väliselle alueelle. Aikuissosiaalityöhön on perinteisesti liitetty myös perussosiaalityön käsite. Perussosiaalityöhön puolestaan liittyy vahva ajatus toimeentulotukityöstä. Sosiaalipalveluiden murroksen ja lainsäädännössä tapahtuneiden muutosten myötä aikuissosiaalityö on alkanut vahvemmin kehittämään omaa professiotaan ja identiteettiään sekä tieteelliseen tutkimukseen pohjautuvaa aikuissosiaalityön menetelmällistä sisältöä. Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (2008, 7–8) ovat todenneet, että aikuissosiaalityötä toteutetaan kuntien ja kaupunkien sosiaalitoimen peruspalveluiden lisäksi myös eri erityispalveluissa, terveydenhuollossa, diakoniatyössä sekä lukuisilla muilla toiminta-areenoilla. (Jokinen & Juhila 2008, 7–8; Karjalainen 2017, 247–248; Karjalainen & Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 18.)

Jutta Paavola, Arto Rautajoki ja Anneli Pohjola (2019, 89) jäsentävät aikuissosiaalityön lakiperustaiseksi, sosiaalihuoltolakia ja muita aikuissosiaalityötä ohjaavia lakeja toimeenpanevaksi toiminnaksi, sekä palveluita silloittavaksi ja koordinoivaksi professionaaliseksi tehtäväkokonaisuudeksi. Aikuissosiaalityö tunnustetaan erityisesti paljon palveluita ja erityistä tukea tarvitseville asiakkaille kohdentuvana palveluna. Paavolan, Rautajoen ja Pohjolan (2019, 85–87) mukaan aikuissosiaalityöllä tarkoitetaan myös haastavassa elämäntilanteessa olevien työikäisten henkilöiden kanssa toteutettavaa sosiaalityötä. Ihmisten haasteelliseen elämäntilanteeseen liittyy usein erilaisia toimeentuloon ja heikkoon taloudelliseen tilanteeseen liittyviä haasteita. (Rogers ym. 2015, 25–26; Paavola ym. 2019, 85–87, 89.)

Ennen vuonna 2017 tapahtunutta perustoimeentulotuen kelasiirtoa aikuissosiaalityö on usein mielletty varsin kapeasti kunnallisena, taloudellisena auttamistyönä, joka on kytketty hyvin vahvasti toimeentulotuen myöntämiseen. Pelkästään taloudellisen auttamistyön sijaan aikuissosiaalityötä tulee tarkastella suunnitelmallisena kokonaisprosessina, johon liittyy palvelun aloitus, asiakkaan tuen tarpeen arviointi (palvelutarpeen arviointi), muutostavoitteiden asettaminen, auttamiskokonaisuutta jäsentävän asiakassuunnitelman laatiminen tarvittavan tuen tarjoaminen asiakkaalle, tarvittaviin palveluihin ohjaaminen, palveluiden kokonaisuuden koordinointi, seuranta sekä työskentelyn vaikuttavuuden arviointi. Kun aikuissosiaalityötä tarkastellaan kokonaisprosessina, korostuu erityisesti koko auttamisprosessin perustan muodostavan asiakkaan tarvitseman tuen ja palvelutarpeen arvioinnin merkitys sekä asiakassuunnitelman merkitys. (Paavola ym. 2019, 85–87, 89–90.)

Palvelutarpeen arvioinnissa muodostettu tilannekuva asiakkaan kokonaistilanteesta toimii perustana suunnitelmallisen aikuissosiaalityön auttamisprosessille. Tätä prosessia jäsennetään yhdessä asiakkaan kanssa siten, että asiakassuunnitelmassa määritellään aikuissosiaalityössä tarjottava tuki, asiakkaan oma toiminta, tarvittavat palvelukokonaisuudet sekä työskentelyprosessin tavoitteet. Paavola, Rautajoki ja Pohjola (2019, 90) toteavat että aikuissosiaalityöllä on asiakkaisiin tai asiakasperheisiin kohdistuvan työn lisäksi myös yhteiskunnallinen rooli sosiaalisen hyvinvoinnin edistäjänä. Aikuissosiaalityön yhteiskunnallista vaikuttamistyötä toteutetaan rakenteellisen sosiaalityön kautta. Rakenteellisen sosiaalityön rooli ja käytännön toteutustavat aikuissosiaalityön yhteiskunnallisena vaikuttamisvälineenä kaipaavat kuitenkin edelleen selkiyttämistä ja kirkastamista. (Paavola ym. 2019, 85–87, 89–90.)

Kirsi Juhila (2008, 16–22, 25) on tutkinut kutien aikuissosiaalityölle antamia määritelmiä. Näissä määritelmissä aikuissosiaalityö on määrittynyt kolmen keskeisen elementin kautta, jotka ovat ongelmat, tavoitteet ja välineet. Haasteet ovat voineet liittyä muun muassa asiakkaan taloudelliseen tilanteeseen, asiakkaan elämänhallintaan tai ihmissuhteisiin liittyviin asioihin, erilaisiin kriisitilanteisiin, asumiseen tai asunnottomuuteen liittyviin haasteisiin, riippuvuuksiin liittyviin haasteisiin, opiskeluun liittyviin haasteisiin tai työtömyydestä johtuviin haasteisiin. Aikuissosiaalityössä toteutettavan työskentelyn tavoitteiksi on määritelty asiakkaan elämänhallinnan kohentuminen, sekä itsenäisen suoriutumisen edistäminen, kuntoutumisen edistäminen; sosiaalinen toimintakyvyn edistäminen sekä turvallisuuden edistäminen ja ylläpitäminen. Aikuissosiaalityön työtavoiksi on

kuntien määritelmässä mainittu muun muassa työskentelyn pitkäjänteisyys ja tavoitteellisuus Aikuissosiaalityön työvälineiksi on nimetty muun muassa asiakkaiden neuvontana ja ohjaus, sosiaalinen tuki, taloudellinen tuki sekä asiakastyön suunnitelmat. Helsingin kaupunki jäsentää nettisivuillaan aikuissosiaalityötä ja aikuissosiaalityön sisältöjä seuraavasti:

”Kaikenlaisista elämäntilanteista on mahdollista päästä eteenpäin. Kun omat tiedot, taidot tai voimavarat eivät riitä, aikuissosiaalityö kulkee rinnalla ja antaa tukea arjessa pärjäämiseen. Tavoitteena on päästä hankalasta tilanteesta yli. Yhteistyössä asiakkaan, läheisten ja eri alojen ammattilaisten kanssa aikuissosiaalityö mahdollistaa omannäköisen elämän.” (Helsingin kaupunki 2022.)

”Taloudenhallinta on paljon muutakin kuin käytettävissä olevien rahojen riittäminen. Se tarkoittaa laskujen maksamista ajallaan sekä tulojen ja menojen suunnittelua. Joskus talous voi yllättäen keikahtaa. Aikuissosiaalityö kulkee asiakkaan rinnalla kohti oman talouden hallintaa.” (Helsingin kaupunki 2020a.)

”Koti on toimivan arjen perusta. Asumiseen liittyvät haasteet voivat olla asunnottomuutta tai sen uhkaa, kasaantuvaa vuokravelkaa tai korkeat asumismenot. Aikuissosiaalityö on asiakkaan tukena itsenäisen asumisen mahdollistamisessa ja auttaa kriisitilanteessa majoituksen järjestämisessä.” (Helsingin kaupunki 2020b.)

”Hyvinvointi on monen osasen summa. Kriisi omassa tai läheisen elämässä, päihitteet tai mielenterveysongelmat voivat kuitenkin olla hyvinvoinnin esteenä. Usein myös ongelmien kasautuminen vaikeuttaa arkea. Aikuissosiaalityö tukee matkalla oman elämän hallintaan.” (Helsingin kaupunki 2020c.)

”Miten ihmisten kanssa ollaan ja tullaan toimeen? Suhde muihin ja itseen on koko elämän mittainen matka. Ongelmat ihmissuhteissa, yksinäisyys, irrallisuus, tukiverkoston puute sekä haasteet läheisten kanssa ovat aiheita, joissa voi kääntyä aikuissosiaalityön puoleen.” (Helsingin kaupunki 2020d.)

”Elämä on merkityksellistä, kun arki tuntuu mielekkäältä. Aikuissosiaalityö auttaa löytämään omaan arkeen sopivaa sisältöä. Työllistyminen ja opintojen aloittaminen tai jatkaminen tuovat onnistumisen tunteita. Tukea saa myös kuntoutumisen palveluissa.” (Helsingin kaupunki 2020e.)

Näissä kuntien määritelmässä aikuissosiaalityö on kiteytetysti määriteltynä muodostunut tarveharkintaiseksi, kokonaisvaltaiseksi, pitkäjänteiseksi ja suunnitelmalliseksi, huolelliseen palvelutarpeenarvointiin ja asiakassuunnitelmaan pohjautuvaksi, tavoitteelliseksi muutostyöksi, joka edellyttää sekä aitoa yhteistyötä asiakkaan kanssa, että muutoksen

mahdollistavien työvälineiden käyttöä. (Juhila 2008, 16–22, 25; Helsingin kaupunki 2020a; Helsingin kaupunki 2020b; Helsingin kaupunki 2020c; Helsingin kaupunki 2020d; Helsingin kaupunki 2020e; Helsingin kaupunki 2022.)

Kirsi Juhila (2008, 44) puolestaan jäsentää aikuissosiaalityötä kuviossa 1 esitellyn jaot-
telun mukaisesti. Juhilan jäsenyyksen perusteella kunnallisena perustoimintana toteutet-
tava aikuissosiaalityö pitää sisällään toimeentulotukityön, kuntouttavan työtoiminnan,
päihdetyön sosiaalityön mielenterveystyön sosiaalityön, tukiasumiseen ja asunnottomuu-
teen liittyvän sosiaalityön sekä alue- ja yhdyskuntatyön. (Juhila 2008, 44.) Tässä tutki-
muksessa keskitytään kuitenkin erityisesti kunnallisena perustoimintana aikuissosiaali-
työssä toteutettavaan toimeentulotukityöhön ja siinä erityisesti ehkäisevään toimeentulo-
tukeen.

Aikuissosiaalityö kunnallisena perustoimintana	Moniammatilliset ja erityiset julkiset areenat	Muut hyvinvointi- yhteiskunnan areenat
Toimeentulotukityö	Kuntouttava työ työvoi- man palvelukeskuksissa.	Sosiaalisten järjestöjen palvelut, erityisesti asi- anajo-, mielenterveys, päihde- sekä tuki- asumis- ja asunnotto- muustyö.
Kuntouttava työtoi- minta	Päihdetyö	
(Päihdetyö)	Kriminaalihuolto ja van- keinhoitotyö	Diakoniatyö, erityisesti työ yhteiskunnan huono-osaisten parissa.
(Mielenterveystyö)	Terveystieteiden sosiaali- työ	Sosiaalisten yritysten palvelut
(Tukiasumis- ja asunnottomuustyö)	Mielenterveystyö	
(Alue -ja yhdyskunta- työ)	Maahanmuuttajatyö	

Kuvio 1. Aikuissosiaalityön areenat (Juhila 2008, 44.)

Pekka Karjalainen (2017, 248, 250) toteaa, että aikuissosiaalityön jäsenyys on käytännön
tasolla varsin muuntuva. Aikuissosiaalityön eri osa-alueet ovat vakiintuneet tai painottu-
vat käytännön toteutuksina hyvin eri tavoin. Sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän pal-
velurakenteessa ja resurssoinnissa tapahtuneiden muutosten ja resurssien vähentymisen
myötä osa erityispalveluiden asiakkaiden tarvitsemasta tuesta, palveluista ja moniamma-
tillisen yhteistyön toteuttamisesta on siirtynyt aikuissosiaalityön tehtäväksi. Anu-Riina
Svenlin, Aila-Leena Matthies ja Kati Turtiainen (2021, 7) luonnehtivat aikuissosiaalityötä
yhdeksi kaikkein merkittävimäksi yhteiskunnalliseksi toiminta-alueeksi. Svenlinin ym.

mukaan on erittäin tärkeää, että aikuissosiaalityö kykenee vastaamaan muuttuvan toimintaympäristön ajankohtaisiin haasteisiin. Ilman aikuissosiaalityöhön kohdistuvaa tutkimusta ja kehitystyötä on kuitenkin vaarana, että aikuissosiaalityö kilpistyy sattumanvaraiseksi viimesijaiseksi keinoksi aikuisväestön huono-osaisuuden ehkäisemisessä. (Juhila 2008, 17; Karjalainen 2017, 248, 250; Svenlin, Matthies & Turtiainen 2021.)

3.1.1 Palvelutarpeen arviointi

Velvoite aikuissosiaalityön asiakkaan palvelutarpeen arviointiin pohjautuu sosiaalihuoltolakiin. Sosiaalihuoltolain 36 § mukaisesti kiireellinen palvelutarve tulee arvioida välittömästi. Muutoin palvelutarpeen arviointi on toteutettava ilman tarpeetonta viivytystä. Yli 75-vuotiaan henkilön, ylintä hoitotukea saavan henkilön ja erityistä tukea tarvitsevan lapsen osalta palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja palvelutarpeen arviointi tulee toteuttaa kolmen kuukauden kuluessa asian vireille tulosta. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 108–109, 112.)

Palvelutarpeen arviointi tulee toteuttaa asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa ilman tarpeetonta viivytystä yhdessä asiakkaan ja tarvittaessa yhdessä asiakkaan, asiakkaan läheisten, omaisten ja muiden toimijoiden kanssa. Palvelutarpeen arviointi voidaan myös jättää tekemättä, mikäli se on ilmeisen tarpeetonta tai asiakkaan palvelutarve on vastikään selvitetty, eikä asiakkaan tilanteessa ilmene oleellisia muutoksia. Palvelutarpeen arviointi tulee kuitenkin toteuttaa, mikäli asiakas toivoo palvelutarpeensa arviointia, vaikka viranomaisen katsoisi palvelutarpeen arvioinnin tarpeettomaksi, sillä asiakkaalla on lähtökohtaisesti aina oikeus saada palvelutarpeensa arvioituksi. Sekä palvelutarpeen arviointi, että asiakassuunnitelma ovat asiakkaan dokumentteja ja ne tulee aina laatia yhdessä asiakkaan kanssa siten, että asiakas on tietoinen häneen kohdistuvista oikeuksista, velvollisuuksista ja vaihtoehdoista. Asiakkaalla tulee aidosti olla mahdollisuus osallistua palvelutarpeensa arviointiin ja vaikuttaa palveluidensa suunnitteluun. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 110–113.)

Sosiaalihuoltolain 37 § mukaisesti palvelutarpeen arvioinnista tulee käydä ilmi kuvaus asiakkaan tilanteesta, johtopäätökset sosiaalipalveluiden ja erityisen tuen tarpeesta ja asiakkuuden edellytyksistä, asiakkaan mielipide ja näkemys palvelun tarpeesta, ellei siihen

ole ilmeistä estettä. Palvelutarpeen arvioinnista tulee ilmetä sekä asiakkaan, että työntekijän arvio sosiaalihuoltolain 42 § mukaisen omatyöntekijän tarpeesta. Lisäksi palvelutarpeen arviosta tulee ilmetä työskentelyn tavoitteet, eli mihin sosiaalityöllä asiakkaan tilanteessa pyritään ja konkreettiset keinot, miten tavoitteet saavutetaan. Palvelutarpeen arvioinnissa tulee ottaa kantaa myös palvelutarpeen kestoon, eli onko kyseessä tilapäinen, toistuva vai pitkäaikainen palveluntarve. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 116–117.)

Kun tuen tarve on luonteeltaan tilapäistä, pyritään oikea-aikaisilla ja riittävillä palveluilla ehkäisemään pidempiaikaisen tuen tarvetta. Kun tuen tarve on jatkuvaa tai toistuvaa, palveluja on järjestettävä siten, että tavoitteena on asiakkaan itsenäinen selviytyminen ja tuen tarpeen päättyminen asiakkaan kanssa tavoitteeksi asetetun määräajan jälkeen. Henkilöille, joiden tuen tarve on pysyvä tai pitkäaikainen tuki on pyrittävä järjestämään siten, että turvataan palvelujen jatkuvuus, ellei palvelujen muuttaminen ole asiakkaan edun mukaista. Palvelutarpeen yhteydessä tai asiakuuden aikana tulee kartoittaa myös asiakkaan läheisverkosto ja se, kuinka he osallistuvat asiakkaan tukemisen tai onko heillä itsellään jokin tuen tarve. Mikäli asiakas saa päihdehuollon palveluita tai mielenterveyspalveluita tai muita sosiaali- ja terveyspalveluita, aloittaa tutkintavankeuden tai suorittaa vankeusrangaistusta, myös asiakkaan huollossa olevan henkilön tuen tarve tulee tarkistaa, mikäli katsotaan, ettei asiakas kykene riittävästi huolehtimaan huollettavanaan olevan henkilön hoidosta ja kasvatuksesta. Mikäli asiakkuus aikuissosiaalityössä päätetään aloittaa, tulee asiakkaalle antaa kirjallinen päätös SHL 151 § mukaisesta aikuissosiaalityön asiakkuudesta. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 117–118.)

3.1.2 Asiakassuunnitelma

Sosiaalihuoltolain 39 § mukaisesti palvelutarpeen arviota tulee täydentää asiakassuunnitelmalla, ellei se ole ilmeisen tarpeeton. Asiakassuunnitelma täydentää ja konkretisoi palvelutarpeen arviointia ja tukee suunnitelmallisen ja tavoitteellisen työskentelyn toteutumista. Asiakassuunnitelman tulee sisältää sekä asiakkaan että työntekijän arvio tuen tarpeesta, työskentelyn tavoitteista, tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä sekä niiden alkamisajankohdasta ja kestosta. Asiakassuunnitelmassa tulee olla tieto siitä, kuinka usein asiakas ja asiakkaan palveluista vastaava työntekijä tapaavat sekä työntekijän

yhteystiedot. Asiakassuunnitelmassa tulee olla tiedot kaikista yhteistyötahoista, sekä vastuun jakautumisesta toimijoiden kesken. Lisäksi asiakassuunnitelmassa tulee sopia suunnitelman ja tavoitteiden saavuttamisen seurannasta ja arvioinnista. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Sosiaali- terveysministeriö 2017, 118–120.)

Asiakkaan palveluista vastaava työntekijä ottaa asiakkaan suostumuksella yhteyttä siihen toimijaan, jonka vastuulle palvelun tuottaminen ensisijaisesti kuuluu. Tarvitessa yhteydenotto toteutetaan ilman asiakkaan suostumusta Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812 nojalla, mikäli yhteydenotto on välttämätön asiakkaan palveluiden järjestämiseksi tai lapsen edun toteutumiseksi. Koko prosessin ajan tulee monialaisen yhteistyön keinoin huolehtia siitä, että käytettävissä on asiakkaan tarpeita vastaavasti riittävästi asiantuntemusta ja osaamista. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812; Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301; Sosiaali- terveysministeriö 2017, 120–122.)

3.1.3 Ehkäisevä toimeentulotuki

Ehkäisevän toimeentulotuen avulla pyritään edistämään henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäisemään syrjäytymistä ja pidempiaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. Ehkäisevää toimeentulotukea on mahdollista myöntää myös sellaisissa tilanteissa, jossa asiakas ei ole oikeutettu perustoimeentulotukeen tai täydentävään toimeentulotukeen. Ehkäisevää toimeentulotukea tulisi käyttää kriisitilanteiden lisäksi suunnitelmallisesti riittävän varhaisessa vaiheessa ennaltaehkäisevästi, jotta ennakoitavissa oleviin toimeentulon haasteisiin pystyttäisiin vastaamaan oikea-aikaisesti ja näin jopa estämään pidempiaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden muodostuminen. Ehkäisevän toimeentulotuen avulla tulee pyrkiä pidempiaikaisen ja yksilön tai perheen kannalta kestävän ratkaisun saavuttamiseen. Ehkäisevän toimeentulotuen avulla pyritään edistämään asiakkaan toimeentulon mahdollisuuksia ja kuntoutumista, sekä asiakkaan oman toiminnan edellytyksiä kohentaa itse sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan. Ehkäisevän toimeentulotuen oikea-aikaisella ja riittävällä käytöllä on onnistuttu estämään toimeentulotukiasiakkuuksien pitkittymistä sekä saavutettu inhimillisesti ja taloudellisesti kestäviä ratkaisuja. Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan perustellusti pitää suunnitelmallisesti käytettynä merkittävänä sosiaalityön työvälineenä. (Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412; Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 125–126.)

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisussa Toimeentulotuki, opas toimeentulotukilain soveltajalle (2013, 127–128) todetaan ehkäisevän toimeentulotuen käyttötarkoituksista lisäksi, että ehkäisevän toimeentulotuen avulla voidaan turvata asumista ja ehkäistä häättöjä ja siten ennaltaehkäistä perheiden elämäntilanteiden vakavaa kriisiytymistä ja katkaista pitkittyneiden velkakierteiden muodostumista. Ehkäisevän toimeentulotuen erityisenä painopistealueena mainitaan lasten ja nuorten tukeminen. Lasten ja nuorten tukeminen voi olla esimerkiksi harrastuksin tai muuhun osallisuutta edistävään toimintaan myönnettävää tukea. Lasten ja nuorten harrastustoimintaan myönnettävän harkinnanvaraisen toimeentulotuen tarkoituksena on ennaltaehkäistä lasta tai nuorta uhkaavaa syrjäytymiskehitystä tai katkaista olemassa olevaa syrjäytymiskehitystä. Ehkäisevä toimeentulotuki on merkityksellinen työväline myös lastensuojelussa, opiskeluedellytysten ja työllistymisen turvaamisessa sekä nuorten ja pitkäaikaistyöttömien henkilöiden aktivoimisessa ja työllistymisen tukemisessa. Lisäksi ehkäisevää toimeentulotukea voidaan käyttää myös esimerkiksi vanhusten kotona asumisen tukemiseksi ja vammaisen henkilön itsenäisen selviytymisen tukemiseksi. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 127–128.)

3.2 Taloussosiaalityö

Taloussosiaalityön (financial social work) käsitettä on alun perin alettu käyttää Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa sekä Kanadassa, josta käsite on vähitellen laajemmin siirtymässä myös suomalaiseen sosiaalityöhön. Katri Viitasalon (2018, 96) mukaan taloussosiaalityöllä tarkoitetaan talouteen ja toimeentuloon liittyvien kysymysten tarkasteluun kytkeytyvää orientaatiota. Taloussosiaalityön avulla pyritään vahvistamaan samanaikaisesti sekä asiakkaan tai asiakasperheen psykososiaalisia resursseja, sosiaalista toimintakykyä että taloudellista toimintakykyä ja taloudelliseen toimintakykyyn kiinteästi kytkeytyvää taloudenlukutaitoa, eli kykyä toimia talouden näkökulmasta tarkasteltuna järkevällä tavalla ja tehdä järkeviä talouteen liittyviä valintoja. Taloudellisen toimintakyvyn saavuttaminen edellyttää taloudenlukutaitojen lisäksi myös taloudellisen inklusion (financial inclusion) toteutumista. Taloudellisen inklusion toteutuminen puolestaan edellyttää toimia, jotka muokkaavat ympäröiviä olosuhteita ja niiden tarjoamia taloudellisia toimintaedellytyksiä sellaiseksi, että ne tukevat ja mahdollistavat ihmisen taloudellisten intressien mukaista toimijuutta. Ympäröiviin olosuhteeseen, sekä niiden tarjoamiin taloudellisiin toimintaedellytyksiin voidaan vaikuttaa osaltaan tuottamalla mahdollisimman laadukkaita ja tarkoituksenmukaisia palveluita, mutta myös puuttamalla rakenteellisiin ja

institutionaalisiin epäkohtiin, jotka ehkäisevät taloudellisen inklusion toteutumista. Yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuna taloussosiaalityöllä pyritään vaikuttamaan talouden rakenteisiin vaikuttavin toimintaympäristöihin. Tällöin huomio kiinnittyy erityisesti taloudellisesti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tai ihmisryhmien sekä palveluiden ulkopuolella olevien henkilöiden ja ryhmien tilanteisiin. (Sherraden 2013, 20–21; Viitasalo 2018, 96–98; Viitasalo 2019, 8–9.)

Katri Viitasalo (2018, 96, 98) toteaa, että laajemmin tarkasteltuna taloussosiaalityön orientaatio toimii myös yleisesti sosiaalityön, mutta erityisesti aikuissosiaalityön käytännön työskentelyn kehittämistä tukevana orientaationa. Taloussosiaalityön orientaatiota hyödyntämällä sosiaalityössä toteutettava työskentely muuntuu pelkästä rahasiirtoja toteuttavasta tai rahaliikenteestä huolehtivasta toiminnasta laajemmaksi, taloudellista selviytymistä, asiakkaan elämänhallintaa ja sosiaalista toimintakykyä tukevaksi ja kokonaisvaltaiseksi psykososiaaliseksi työskentelyksi. (Viitasalo 2018 96, 98.)

Minna Zechnerin ja Jutta Paavolan (2020, 446) mukaan taloussosiaalityön tarve on korostunut toimeentulotukityön jakauduttua perustoimeentulotuen kelasiirron myötä kahden eri toimijan välille. Taloussosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalityön työtettä, jossa talouteen ja toimeentuloon liittyviä kysymyksiä käsitellään laaja-alaisesti. Taloussosiaalityö kohdentuu yksilön lisäksi asiakas- ja perhekohtaisiin palveluihin ja näiden palveluiden kehittämiseen, yhteisöjen parissa toteutettavaan työhön, sekä poliittisen asianajotehtävän muodossa toteutettavana ympäröivään toimintakenttään kohdistuvana toimintana. Taloussosiaalityön avulla pyritään vahvistamaan yksilön toimintakykyä ja taloudenluku-taitoa sekä luomaan sellaisia toimintatappoja ja rakenteita, jotka vahvistavat yksilön ja taloudellisesti haavoittuvaisten väestöryhmien taloudellista toimintakykyä. Sosiaalityössä kaivataan uusia toimintatapoja, jotka vahvistaisivat aikaisemmassa vaiheessa toimeentulon positiivista kehitystä. (Zechner & Paavola 2020, 446.) Taloussosiaalityöllä ja ehkäisevän toimeentulotuen oikea-aikaisella käytöllä sosiaalityön työvälineenä on vahva keskinäinen yhteys.

3.3 Harkintavalta

Marketta Rajavaara (2014, 140, 142, 149.) määrittelee harkintavallan mahdollisuudeksi tehdä valintoja ratkaisutilanteissa. Rajavaaran mukaan harkintavallan rakenteellinen

ulottuvuus liittyy harkinnan tilaan, jonka rajoissa on mahdollista pohtia, tehdä ratkaisuja sekä toteuttaa harkintaan perustuvia toimia. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna harkinta kytkeytyy rakenteellisiin mahdollisuuksiin. Harkintavalta on kytköksissä myös profession formatiivisuuteen sekä profession asemaan yhteiskunnassa. Laura Kalliomaa-Puha, Toomas Kotkas ja Marketta Rajavaara (2014, 8) toteavat, että harkintavaltaa käytetään sosiaaliturvan kaikilla tasoilla aina lainsäädännön valmistelusta toimeenpanoon. Sosiaalilainsäädäntö pyritään laatimaan mahdollisimman yksiselitteisesti, mutta kuitenkin siten, että lakien toimeenpanoon jää myös harkintavaltaa. Myös lainsäädännön viranomaisohjeistuksen laatimisessa sekä yksittäisissä asiakastapauksissa normeja sovellettaessa käytetään harkintavaltaa. (Rajavaara 2014, 140, 142, 149; Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 8.)

Viranomainen voi ratkaisussaan joko käyttää harkintavaltaa asiakkaan eduksi, tai jättää harkintavallan suoman liikkumavaran kokonaan käyttämättä. Harkintavaltaan liittyy aina myös käytetyn harkinnan argumentaatioperustan avaaminen ja tarkastelu. Oikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna lainsäätäjällä on jo lähtökohtaisesti sisällyttänyt harkintavallan osaksi lainsäädännön toimeenpanoa, sillä lainsäädännössä ei ole mahdollista huomioida kaikkia yksittäistapauksia ja tilanteita, joihin viranomaisen tulee antaa ratkaisu. Lisäksi lainsäädäntö on usein hyvin yleisluonteista ja osittain tulkinnanvaraista. Yhteiskunnan toimivuuden näkökulmasta tarkasteltuna sekä taloudellisten resurssien rajallisuus, että ihmisten ongelmatilanteiden monimutkaisuus ja kulloisestakin tilanteesta käytettävissä olevan tiedon epätäydellisyys asettavat osaltaan reunaehdot viranomaisten harkintavallalle. Lisäksi oikeudelliset, formatiiviset, ammattieettiset, hallinnolliset, taloudelliset ja tutkimukseen, asiantuntijatietoon sekä tietoteknologiaan liittyvät tekijät suuntaavat osaltaan viranomaisen käyttämää harkintaa. (Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 8–10.)

Toomas Kotkas (2014, 40–42, 46) toteaa harkintavallan lakisidonnaisuuden olevan perusteltua muun muassa länsimaisen demokraattisen poliittisen järjestelmän ja oikeusvaltioperiaatteen perusteella sekä yksilön perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamiseksi. Oikeusvaltioperiaate sisältyy perustuslakiin. Perustuslain (731/1999) 2.3 pykälässä todetaan seuraavaa:

”Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.”

Hallintoviranomainen ei näin ollen voi ylittää toimivaltaansa tai perustella ratkaisujaan sellaisilla perusteilla, jotka eivät ole lainmukaisia. Viranomaisharkinnan tulee yksiselitteisesti tapahtua lain puitteissa. Myös tarveharkintainen sosiaaliturva, kuten ehkäisevä toimeentulotuki perustuu lainsäädäntöön. Toisaalta hallinnon toimivuuteen ja sosiaalisen elämän ennakoimattomuuteen liittyvät tekijät puolustavat viranomaisharkinnan vapautta ja joustavuutta. Toomas Kotkas (2014, 47) toteaa kuitenkin, että nykyään on tarkoituksenmukaisinta puhua pikemminkin harkintavallan asteikosta, jonka ääripäät muodostuvat laillisuusharkinnasta ja tarkoituksenmukaisuusharkinnasta. Marketta Rajavaara (2014, 136) toteaa varsin osuvasti, että asiakkaan hyvinvoinnin toteutuminen edellyttää sekä julkisen vallan, että ammattilaisen harkinnan käyttöä. (Kotkas 2014, 40–42, 46–47; Rajavaara 2014, 136.)

Tony Evans (2013, 739–740, 752) nostaa esiin sekä poliittisen ohjauksen, että aikuissosiaalityössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden harkintavaltaa rajoittavien tai sitä ohjaavien organisaatioiden antamien ohjeistusten vaikutuksen sosiaalityöntekijöiden työskentelyprosesseihin, harkintavallan käyttöön sekä päätöksentekoon. Evans (2013, 740–742, 752) toteaa myös, että poliittisen ohjauksen ja organisaatioiden kirjoitettujen ohjeistusten lisäksi sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöön vaikuttavat myös yksittäisen organisaation kirjoittamattomat, hiljaiset käytännöt ja toimintatavat. Vaarana on, että tehokkuutta ja taloudellisia aspekteja painottava poliittinen ohjaus sekä yksittäisen organisaation sisäiset ohjeistukset voivat liiaksi kapeuttaa sosiaalityöntekijän ammatillisista harkintaa ja harkintavallan käyttöä sekä siten myös sosiaalityön vaikuttavuutta. Tony Evans (2013, 748–750, 752–753) toteaa kuitenkin, että lainsäädännöllä ja organisaatioiden ohjeistuksilla taataan harkintavallan käytön luotettavuutta ja ennustettavuutta, sekä turvaan osaltaan asiakkaiden yhdenvertaisuuden toteutumista. (Evans 2013, 739–742, 748–750, 752–753.) On tärkeää, että lainsäädäntö ja ohjeistukset jättävät riittävästi sijaa myös ammatilliselle vapaalle harkinnalle.

Kathryn Ellis (2014, 2273) toteaa asiakkaiden palveluiden yksilöllistymisvaateen kasvun lisänneen yleisesti sekä sosiaalityön profession, että sosiaalityön perusarvojen arvostusta. Samalla myös sosiaalityöntekijöiden käyttämän harkintavallan merkitys on kasvanut niin palveluiden suunnittelussa, kuin käytännön toteutuksissa Kathryn Ellis (2014, 2274–2275) toteaa sosiaalityöntekijöiden käyttävän harkintavallan muodon vaihtelevan kulloisenkin tilanteen haasteellisuuden ja toimintaympäristön mukaan. Ellis määrittää

harkintavallan eräänlaisena harkintavallan taksonomiana, nelikenttämällinä, jossa harkinnan käyttö vaihtelee vertikaalisella tasolla epämuodollisen ja muodollisen harkinnan välillä ja horisontaalisella tasolla johdetun harkintavallan käytön ja asiantuntija professiosta toteutetun harkintavallan välillä. Ellis (2014, 2276–2279, 2281, 2284) nostaa esiin huolen sosiaalityön kilpistymisestä niukkoja resursseja jakavaksi suosituksiin pohjautuvaksi byrokratiatyöksi, jossa asiakkaita pyritään todellisen palvelutarpeen sijaan sijoittamaan ole-massa olevana palveluvalikkoon. Käytännön työn toteuttamisessa sosiaalityöntekijät käy-vät jatkuvaa kamppailua byrokratiaohjeistuksen, sosiaalityön asiakkaan yksilöllisen pal-velutarpeen ja sosiaalityön ammatillisten arvopohjan välillä. Toisaalta epäselvä ohjeistus lisää epävirallisten ohjeistusten ja erilaisten paikallisten käsitysten ja toimintatapojen muodostumista, sekä yksittäisen työntekijän kokemukseen pohjautuvien ratkaisujen käyt-töä. (Kathryn Ellis 2014, 2273–2279, 2281, 2284.)

Myös Laura Kalliomaa-Puha, Toomas Kotkas ja Marketta Rajavaara (2014, 9) ja Mar-ketta Rajavaara (2014, 136–137) toteavat, että lainsäädännön lisäksi myös sosiaalialan ammattieettiset ohjeistukset ja sosiaalityön tietoperusta ohjaavat työntekijän harkintaval-lan käyttöä. Sosiaalialan ammattieettisen ohjeistuksen mukaisesti asiakkaalla on oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti ja hänellä on oikeus hyvään palveluun. Viranhaltijan asiantuntemukseen pohjautuva harkintavalta on merkityksellinen myös yksilökohtaisen tilannearvion ja tarkoituksenmukaisen tuen mahdollistamiseksi. Tämä tarkoittaa muu mu-assa sitä, että ammattilaisen on parhaan kykynsä ja tietotaitonsa mukaan pyrittävä huo-mioimaan sekä asiakkaan asiakastyössä tuottama tieto, että kaikki asiakkaan elämään liit-tyvät osa-alueet ja kohtaamaan hänet yksilönä, perheensä jäsenenä, osana yhteisöään sekä osana ympäröivää yhteiskuntaa. Viranhaltijan harkintaan perustuvat ratkaisut vaikuttavat asiakkaan elämään kohdistuvien vaikutusten lisäksi sosiaalimenojen kokonaisuuteen. Laajalla harkintavallalla on myös kääntöpuoli, sillä se voi mahdollistaa myös haitalliset tai epätarkoituksenmukaiset valinnat. Harkinnan vaikutuksia ei myöskään ole aina mah-dollista varmuudella ennakoida. Harkintavalta tekee viranomaisista myös eräänlaisia por-tinvartijoita, joiden harkinnasta riippuu, myönnetäänkö asiakkaalle harkinnanvaraista etuutta. Marketta Rajavaara (2014, 147) toteaa, että riittävän tutkimustiedon puuttuessa päätöksenteko perustuu usein tieteellisen tutkimusnäytön sijaan kokemuspohjaiseen tie-toon ja vakiintuneisiin käytäntöihin. Kalliomaa-Puha, Kotkas, Rajavaara (2014, 10) to-teavat varsin perustellusti, että harkintavaltaan liittyvä tutkimus on hyvinvointivaltioon ja sosiaaliturvaan liittyvän muutospaineen vuoksi edelleen hyvin ajankohtaista. (Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 9–10; Rajavaara 2014, 136–138, 144, 147.)

3.4 Elämänhallinta

Kirsi Juhilan (2008, 20–21) mukaan aikuissosiaalityö muodostaa näköalapaikan asiakkaiden elämänhallintaan liittyviin ongelmatilanteisiin, erilaisiin tuentarpeisiin, sekä niiden syntymiseen ja mahdolliseen ylisukupolvistumiseen. Sekä sosiaalityön eri areenoilla, että arkikielessä puhumme usein elämänhallinnasta, sen puutteesta, tai elämänhallinnassa havaittavista vajeista. Käsitteenä elämänhallinta ei ole yksiselitteinen. Elämänhallinnan yhteydessä on käytetty niin elämänhallinnan, elämänpolitiikan, kuin ja elämäntaidonkin käsitettä. Elämänhallintaa on eri yhteyksissä jäsennetty eri tavoin ja eri käsitteet sekoituvat ja limittyvät keskenään. Aila Järvikosken (2013, 39) mukaan elämänhallinta voidaan tulkita myös suomalaiseksi valtaistumisen lähikäsitteeksi. Juho Saari (2015, 108–110) puolestaan kytkee elämänhallinnan käsitteen yhteiskunnalliseen kontekstiin. Saaren mukaan yksilön valinnat heijastavat yhteiskunnassa esiintyvää huono-osaisuutta. Kiteytettynä se tarkoittaa sitä, että yksilön elämänhallinnan puutteet näyttäytyvät yhteiskunnassa yksilön poikkeavan käytöksenä. Juho Saaren mukaan huono-osaisuuteen liittyvässä politiikassa on kyse ensisijaisesti yksilön poikkeavan käytöksen hallinnasta sekä yksilön elämänhallinnan säilyttämisestä, palauttamisesta tai parantamisesta. (Juhila 2008, 20–21; Järvikoski 2013, 39; Saari 2015, 108–110.)

J. P. Roosin (1987, 65) sosiologiaan pohjautuvan elämänhallinnan jäsennyksen mukaan elämänhallinnalla tarkoitetaan yksilön kokemusta siitä, että elämä ja sen tapahtumat ovat yksilön omassa hallinnassa ja että yksilö pystyy itse vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun. Vastaavasti elämänhallinnan kokemuksen puuttuessa yksilöllä saattaa olla kokemus, ettei hänellä ole mahdollisuutta vaikuttaa omalla toiminnallaan tapahtumien kulkuun, vaan tapahtumat seuraavat toisiaan ikään kuin ulkoa annettuina ja sattumanvaraisina. (Roos, 1987, 65.) Aila Järvikoski (2013, 40) puolestaan määrittää elämänhallinnan puutteen immateriaaliseksi hyvinvointipuutteiksi tai sellaisiksi hallitsemattomiksi tapahtumiksi, jotka horjuttavat yksilön oman toiminnan ehtoja ja käynnistävät menetyskierkeitä. J. P. Roosin (1987, 65) mukaan elämänhallinta on kuitenkin varsin subjektiivinen kokemus. Yksilö voi subjektiivisesti kokea elämänhallinnan hyväksi, vaikka ulkoisesti elämänhallinta vaikuttaisi heikolta tai puutteelliselta. (Roos, 1987, 65; Järvikoski 2013, 40.)

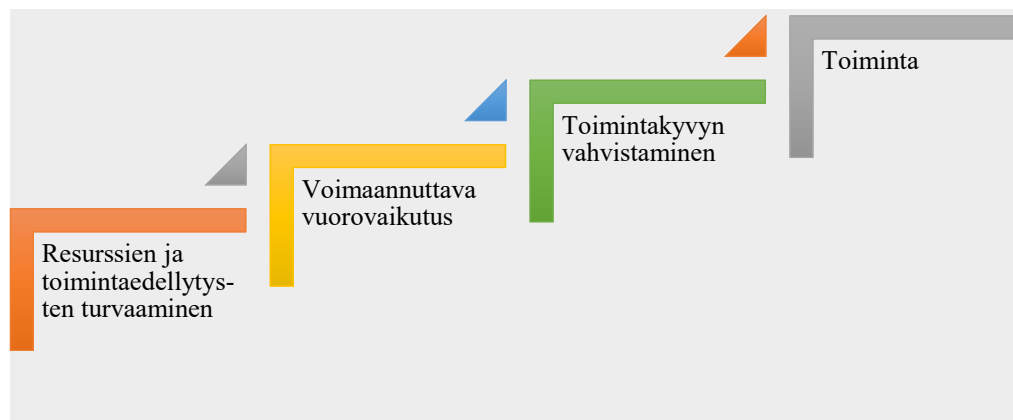
J. P. Roos (1987, 64–67) jakaa elämänhallinnan sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan. Ulkoisella elämänhallinnalla Roos tarkoittaa sitä, että yksilö pystyy enimmäkseen ohjaamaan elämänsä kulkua ilman, että ulkoiset, yksilöstä riippumattomat tekijät ovat merkittävästi vaikuttaneet yksilön elämänsä kulkuaan ja yksilö on onnistunut saavuttamaan asettamia tavoitteita. Ulkoiseen elämänhallintaan sisältyy myös aineellinen ja taloudellinen elämänhallinta, kuten koulutus, työ sekä taloudellinen asema. Sisäisellä elämänhallinnalla Roos tarkoittaa yksilön kykyä sopeutua erilaisiin vastoinkäymisiin ja kykyä nähdä mahdollisuuksia ja positiivisia asioita myös haasteellisina aikoina. Sisäiseen elämänhallintaan Roos sisällyttää myös yksilön taidot ponnistella paremman ulkoisen elämänhallinnan saavuttamiseksi. Ihminen alkaa opetella sisäistä elämänhallintaa jo lapsuudessa, mutta ihmisen on mahdollista harjaannuttaa sisäistä elämänhallintaa koko elämän ajan. Mitä paremman sisäisen elämänhallinnan yksilö on saavuttanut, sitä paremmin hän kykenee vaikeuksista huolimatta jatkamaan eteenpäin. Toisaalta elämänhallintaa ei voida pitää pysyvänä ominaisuutena, sillä erilaiset elämän kriisit ja äkilliset mullistukset voivat aiheuttaa elämänhallinnan menetyksen. Eeva Liukko (2006, 82) toteaa ulkoisen elämänhallinnan tukevan sisäistä elämänhallintaa. (Roos 1987, 64–67; Liukko 2006, 82.)

Aila Järvikosken (1996, 38) mukaan elämänhallinta edellyttää resurssien olemassaoloa. Mitä enemmän yksilöllä on käytössään erilaisia resursseja, sitä monipuolisempaan keinovalikoimaan yksilö voi turvautua. Antti Hautamäki (1997, 47) puolestaan toteaa, että elämänhallinta kostuu yksilön itsemääräämisoikeudesta sekä elämänhallinnan toiminnallisesta ja sosiaalisesta ulottuvuudesta. Tällöin on kyse sekä yksilön kyvyistä, että mahdollisuuksista käyttää erilaisia emotionaalisia, kognitiivisia sekä aineellisia resursseja ja valmiuksia. Hautamäen mukaan Elämänhallinta edellyttää aina yksilön autonomiaa ja todellisia, olemassa olevia vaihtoehtoja, sekä kykyä tehdä valintoja ja toteuttaa elämänsuunnitelmia. Hautamäki toteaa, että kaikkein merkityksellisin tekijä yksilön elämänhallinnan kannalta on yksilön kokemus itsekunnioituksesta. (Järvikoski 1996, 38; Hautamäki 1997, 47.)

Liisa Keltinkangas-Järvinen puolestaan tarkastelee elämänhallinnan käsitettä psykologian viitekehyksestä ja enemmän yksilötasolla tarkasteltuna. Keltinkangas-Järvisen (2008, 252–255) mukaan tarve hallita omaa elämää on ihmisen perustarve. Korkean elämänhallinnan omaava yksilö pyrkii omalla toiminnallaan muuttamaan olosuhteita toisenlaisiksi tai mikäli se ei ole mahdollista, yksilö sopeutuu tilanteeseen ja muuttaa omaa tulkintaansa olosuhteista tai asioista. Keltinkangas-Järvinen tarkastelee elämänhallintaa

korkean ja matalan elämänhallinnan muodostamana vastaparina. Kun yksilön elämänhallinta on korkea, yksilö uskoo siihen, että voi itse vaikuttaa asioihin ja muokata vallitsevaa tilannetta itselleen paremmin soveltuvaksi. Tällöin yksilö kokee olevansa itse vastuussa elämästään ja pyrkii tavoitteellisesti kohti asettamiaan päämääriä. Korkean elämänhallinnan omaava henkilö tunnistaa myös mahdolliset tekemänsä virheelliset ratkaisut ja kykenee analysoimaan ratkaisujaan ja niihin johtaneita tekijöitä, eikä hän oleta asioiden vain tapahtuvan sattumanvaraisesti tai vahingossa. Matalan elämänhallinnan omaava yksilö sen sijaan kokee, että hänelle vain tapahtuu sattumalta erilaisia asioita, eikä hän kykene hahmottamaan oman toimintansa yhteyttä tapahtumiin. Matalalle elämänhallinnalle on tunnusomista yksilön kokemukset jatkuvista onnettomuuksiin joutumisista, epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista tai muiden aiheuttamista vaikeuksista. (Keltinkangas-Järvinen 2008, 252–257.)

Eeva Liukko (2006, 84–85) on pohtinut elämänhallintaa osana kuntouttavan sosiaalityön prosessia. Liukko toteaa, että kunnallinen sosiaalityö asemoituu vahvasti voimaantumisen ja valtaistumisen alueille, jolloin sama prosessi kuvaa hyvin myös aikuissosiaalityössä tapahtuvaa elämänhallinnan tukemista. Eeva Liukko jäsentää elämänhallintaa monikerroksisena ja moniulotteisena, portaittain etenevänä prosessina. Liukon mukaan elämänhallinnan perusedellytyksenä on, että yksilöllä on käytössään riittävät sosiaaliset, fyysiset, psyykkiset ja taloudelliset toimintaedellytykset. Tällöin yksilöllä on mahdollisuus toimia ja tehdä erilaisia valintoja elämänsä suhteen kuin aikaisemmin. Toisena porttaana on yksilön ihmisarvon tunteen ja itsekunnioituksen vahvistaminen. Kolmantena porttaana on yksilön tukeminen omien valintojen ja itsenäiseen päätöksen tekoon. Yksilöä tulee myös tukea toimimaan omien tavoitteiden ja suunnitelmien mukaisesti. Sosiaalityöntekijältä tämä voi edellyttää myös työskentelyä sosiaalisten ja yhteiskunnallisten esteiden poistamiseksi. (Liukko 2006, 84–85.) Kuviossa kaksi esittelen elämänhallinnan kokonaisuuden muodostavaa prosessia Eeva Liukon näkemystä mukailen.

Kuvio 2. Elämänhallinnan prosessi Eeva Liukkoa (2006, 83) mukailten

Juho Saari (2015, 108–112) toteaa, että elämänhallintaan liittyy kiinteästi myös toimintakyvyn käsite, sillä yksilön elämänhallinnan kannalta on merkityksellistä, että yksilö kykenee suuntamaan hallussa olevat resurssit toiminnoiksi. Tällaisia resursseja ovat esimerkiksi koulutus, työ tai vaikkapa asunto. Resurssien hyödyntämisen kyky liittyy näin ollen olennaisesti yksilön elämänhallintaan. Juho Saaren mukaan yksilön elämänhallinta kohenee, kun yksilö pyrkii systemaattisesti kääntämään saatavilla olevat resurssit toimintakyvyksi ja pystyy sitoutumaan pitkäjänteisesti itselleen asettamiin tavoitteisiin. Saaren mukaan elämänhallinnan ongelmat ovat yhteydessä yksilön madaltuneeseen kykyyn muuttaa resurssit toiminnaksi ja heikkoon sitoutumisen tavoitteiden mukaiseen toimintaan. (Saari 2015, 108–112.)

3.5 Sosiaalinen toimintakyky

Mika Simosen (2009, 65) mukaan sosiaalisen toimintakyky on pikemminkin joukko erilaisia malleja ja teorioita, kuin yksiselitteinen teoreettinen käsite. Myös Sirpa Kannasoja (2018, 39, 56) toteaa, että vaikka sosiaalisen toimintakyvyn käsitettä käytetään sosiaalityössä käytännön työvälineenä osana jokapäiväistä asiakastyötä, on sosiaalinen toimintakyky käsitteenä edelleen hyvin monitahoinen ja eri yhteyksissä hyvin eri tavoin määritelty käsite. Näin siitäkin huolimatta, että sosiaalisen toimintakyvyn edistäminen, tukeminen ja ylläpitäminen on sosiaalihuoltolaissa määritelty sosiaalityön keskeiseksi tavoitteeksi. Sosiaalisen toimintakyvyn käsite juontaa juurensa kuntoutustieteistä. Sosiaalityössä käsitettä on alettu käyttää yksilön ja yhteisön välisen suhteen tarkastelun ja määrittelyn yhteydessä. Tällöin keskiössä on ollut yksilön toiminnan tukeminen ja auttaminen

osana omaa yhteisöään sekä laajemmin yhteiskunnan jäsenenä. (Simonen 2009, 65; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014; Kannasoja 2018, 39, 42, 51–52, 56.)

Sosiaalinen toimintakyky voidaan nähdä myös sosiaalisina verkostoina, osallisuutena, sekä sosiaalisena tukena. Tällöin sosiaalinen toimintakyky liittyy kykyyn selviytyä sosiaalisista tilanteista. Mika Simosen (2009, 65) mukaan sosiaalinen toimintakyky on toisaalta kykyä tulla toimeen yhteiskunnassa vallitsevien arvojen ja normien mukaisesti, ja toisaalta selviytymistä vuorovaikutussuhteista, arkipäivän toiminnoista ja oman toimintaympäristön liittyvistä rooleista. Simosen mukaan sosiaalinen toimintakyky kytkeytyy yksilön resursseihin, rooleihin, sosiaalisiin taitoihin sekä yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Sosiaalihuoltolakiin liittyvässä hallituksen esityksessä (HE 164/2014) puolestaan sosiaalinen toimintakyky on määritelty yksilöä itseään, sekä muita kohtaan suunnatuksi ja sosiaalista toimintaa ohjavaksi tulevaisuusorientoituneeksi asenteeksi, jolla pyritään yksilölliseen ja yhteisölliseen kasvuun ja kehitykseen. (Simonen 2009, 65; HE 164/2014.)

Sirpa Kannasoja (2013, 2001) määrittelee sosiaalisen toimintakyvyn sosiaalista toimintaa ohjaavaksi, yleistyneeksi tulevaisuuteen orientoituneeksi asenteeksi itseä ja muita kohtaan. Kannasojan mukaan sosiaaliseen toimintakykyyn kannalta merkityksellisiä ominaisuuksia ovat halu ja kyky kehittyä, tavoitteellisuus sekä toiminnan esteiden tunnistaminen ja niihin vaikuttaminen. Sosiaalinen toimintakyky rakentuu hierarkkisesti sopeutuvan toiminnan, sosiaalisen kompetenssin ja sosiaalisten taitojen muodostamasta kokonaisuudesta. Vaikka sosiaalinen toimintakyky muodostuu pitkälti yksilön sosiaalisista taidoista ja sopeutuvasta toiminnasta, ei sosiaalinen toimintakyky kuitenkaan pelkisty ainoastaan taidoiksi tai sopeutuvaksi toiminnaksi, jolloin sosiaalista toimintakykyä ei myöskään voida arvioida pelkästään sosiaalisen toimintakyvyn tai sopeutuvan toiminnan kautta. (Kannasoja 2013, 200–201.)

Pirjo Tiikkaisen ja Katja Pynnösen (2018, 1–2) mukaan sosiaalinen toimintakyky rakentuu tilannesidonnaisesti yksilön sosiaalisissa verkostoissa, yhteisöissä ja toimintaympäristöissä. Tiikkainen ja Pynnönen toteavat, että toimintakyky on selviytymistä erilaisista arkipäivän rooleista ja tilanteista, sosiaalisen tuen vastaanottamista, sekä osallisuutta ja yhteisyyttä. Tiikkainen ja Pynnönen (2018, 2) jaottelevat sosiaalisen toimintakyvyn potentiaaliseen ja aktuaaliseen toimintakykyyn. Kuviossa kolme esittelen sosiaalisen

toimintakyvyn ulottuvuuksia Tiikkaisen (2018) näkemyksen mukaisesti. (Tiikkainen & Pynnönen 2018, 1–2.)

Kuvio 3. Sosiaalisen toimintakyvyn ulottuvuudet. (Tiikkainen 2018.)

Potentiaalinen sosiaalinen toimintakyky rakentuu tarjolla olevien mahdollisuuksien ja rajoitteiden kautta vuorovaikutuksessa yksilön ja ympäristön, yhteisön, sosiaalisen verkoston, sekä yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Toimintakyvyn potentiaalinen osa on lähtökohtaisesti olemassa ja se muodostuu yksilölle mahdollisesta toiminasta, vaikka potentiaalinen toiminta ei aina konkretisoidukaan suoranaisesti toiminnaksi. Tiikkaisen ja Pynnösen mukaan yhteisö, ympäristö ja yhteiskunta toisaalta tarjoavat yksilölle mahdollisuuksia toimijuuteen ja toisaalta ne myös rajaavat yksilön toimijuuden mahdollisuuksia. Aktuaalinen sosiaalinen toimintakyky puolestaan on realisoitunutta toimijuutta, jossa konkretisoituvat yksilön ympäristön tarjoamista mahdollisuuksista tekemät valinnat. Aktuaalinen sosiaalinen toimintakyky toteutuu osallistumisena, vuorovaikutuksessa sosiaalisissa verkostoissa, sosiaalisena aktiivisuutena ja erilaisista rooleista suoriutumisena. Aktuaalinen sosiaalinen toimintakyky on myös yhteisyyden ja osallisuuden kokemusta. Aktuaalinen sosiaalinen toimintakyky on osa potentiaalista toimintakykyä.

Aktuaalinen toimintakyky näyttäytyy toisaalta selviytymisenä arkipäivän tilanteista, erilaisista rooleista ja odotuksista suoriutumisenä ja toisaalta vastavuoroisena sosiaalisena tukena yksilön ja sosiaaliseen verkostoon kuuluvien ihmisten välillä. (Tiikkainen & Pynnönen 2018, 1–2.)

3.6 Rakenteellinen sosiaalityö

Anneli Pohjola (2014, 21–22) tulkitsee rakenteellisen sosiaalityön asemoituvan teoreettisena orientaationa kriittisen ja progressiiviseen sosiaalityön teoriaperinteeseen. Teoriaorientaatio kiinnittää huomiota yhteiskunnan epätasa-arvoisuutta tuottaviin tekijöihin, sekä sosiaalis-taloudellisiin ja poliittisiin tekijöihin. (Pohjola 2014, 21–22). Anneli Pohjola ym (2014, 283) toteavat kuitenkin, että niin rakenteen, kuin rakenteellisen sosiaalityön käsitettä käytetään varsin kirjavasti, eikä rakenteelle tieteellisenä käsitteenä tai rakenteelliselle sosiaalityölle ole olemassa yhtä selkeää määritelmää. Pohjolan ym. (2014, 283–284) mukaan suomalainen jäsenyys rakenteesta eroaa kansainvälisistä jäsenyksistä lähinnä yksilön roolin ja yksilön olosuhteiden roolin osalta. Ulkomaisissa jäsenyksissä yksilö nähdään rakenteen ulkopuolisena tekijänä. Suomalaisessa jäsenyksessä puolestaan yksilön elämänolosuhteet nähdään työskentelyn kannalta merkittävänä rakennetekijänä. Suomalaisessa jäsenyksessä rakenteellista sosiaalityötä tarkastellaan kokonaisuutena, jolloin muutostyöskentely edellyttää niin yksilötyöskentelyä, kuin rakenteellista työtöytä, sillä yksilöt toimivat rakenteissa ja toisaalta rakenteet vaikuttavat yksilön toimintaan ja elämäntilanteeseen. (Pohjola 2014, 21–22; Pohjola ym. 2014, 283–284.)

Pohjola ym. (2014, 283–284) painottavat, että sosiaalityöllä on vahva rakenteellinen perustehtävä, sillä sosiaalityön keskeisenä tehtävänä on tuottaa tietoa yksilön ja yhteisöjen elämäntilanteista niin yhteiskunnallisen, poliittisen kuin globaalinkin päätöksenteon tueksi. Rakenteiden monimuotoisuus näyttäytyy sosiaalityön näkökulmasta tarkasteltuna monimuotoisina toimintaympäristönä, joissa sosiaalityön tulee kyetä toimimaan ja toteuttamaan muutostyötä hyvinvoinnin lisäämiseksi ja oikeudenmukaisuuden edistämiseksi. Muutostyön toteuttaminen edellyttää sekä kykyä vahvaan teoreettiseen perusteluun, että taitoa lukea niin pieniä yksittäisiin elämäntilanteisiin liittyviä sosiaalisia ja kulttuurisia ilmiöitä, kuin, toiminnallisten, institutionaalisten tai suurten yhteiskunnallisten rakenteiden ja mekanismien sekä ideologisten rakenteiden tuntemusta. Työskentelyssä korostuu vahvasti myös yhteistyökumppaneiden, erilaisten verkostojen ja kumppanuuksien

merkitys, sillä rakenteellinen sosiaalityö ei ole yksin tekemistä, vaan erilaisia liittoumia luovaa, rakenteissa ja erilaisissa suhteissa toteutuvaa yhteistoiminnallisuutta. (Pohjola ym. 2014, 283–284.)

Anneli Pohjola (2014, 18) toteaa sosiaalityön olevan yhteiskunnallista toimintaa, jonka työskentelyn reunaehdot muodostuvat yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sosiaalityön tapahtuu aina rakenteissa. Kun rakenteellista sosiaalityötä tarkastellaan muutostyönä, edellyttää muutoksen aikaansaaminen toiminnan perustan: Rakenteisiin liittyvää ymmärrystä, toiminnallisten lähtökohtien ja periaatteiden tuntemusta sekä toiminnan käyttöpääoman hahmottamista: vahvan tietoperustan omaamista, sekä ajallisuuteen ja valtaan liittyvien tekijöiden hahmottamista. Rakenteellinen sosiaalityö on itsestään selvästi myös kontekstuaalista työtä, sillä työskentely toteutuu aina tietyssä ympäristössä ja työn keskiössä on aina pyrkimys vaikuttaa ympäristöön, kulttuurisen kompetenssin lisääminen, yhteisöllisyyden ja yhteisöjen toiminnan ja toimintaedellytysten vahvistaminen ja osallisuuden edistäminen. Radikaalista ajattelusta huolimatta rakenteellisen sosiaalityön arvot ovat vahvasti kytköksissä sosiaalityön yleisiin eettisiin periaatteisiin ja arvoihin: yhdenvertaisuus, tasa-arvoisuus, oikeudenmukaisuus sekä osallisuus. Lisäksi rakenteelliselle sosiaalityölle keskeisiä arvoja ovat ympäristöoikeudenmukaisuus ja kestävä kehitys sekä erilaiset poliittiset ulottuvuudet, mikä kiteytyy sosiaalisten oikeuksien puolustamisena erilaisilla yhteiskunnan toiminta-areenoilla. Tietoperustaan puolestaan sisältyy tieto paikallisesta toimintaympäristöstä ja siihen liittyvistä kehitystarpeista, sekä yhteiskunnallisten muutostarpeiden ja palvelujärjestelmän kehittämistarpeiden tunnistaminen. (Pohjola 2014, 18; Pohjola ym. 2014, 282–283, 285–289.)

Minna Kivipelto (2021, 6–7) ja Pohjola ym. (2014, 285–292) toteavat, että rakenteellisen sosiaalityön keskiössä on kansalaisten ja asiakkaiden elinolosuhteisiin liittyvän tiedon tuottaminen, sekä erilaisiin hyvinvoinnin vajeisiin ja ongelmien kasaumiin liittyvän tiedon tuottaminen. Lisäksi keskeistä on sosiaalityön kohdeilmiöihin ja käytännön toimintaan ja sen reunaehtoihin sekä työn kehittämiseen ja teoreettisen perustan vahvistamiseksi liittyvän tiedon tuottaminen sekä tiedon tuottaminen sosiaalityön roolista yhteiskunnallisena toimijana. Tieto toimii sekä itseymmärryksen välineenä, että ulkopuolisen vaikuttamistyön mahdollistajana. Aika on käsitteenä kerroksellisuutensa vuoksi haasteellinen, sillä sosiaalityöltä edellytetään samanaikaisesti kulttuurisen aikakäsitteen hahmottamista sekä kykyä nopeaan reagointiin ja nopean muutoksen tavoitteluun, että kykyä toteuttaa pidempikestoista yhteiskunnallista muutosta. Myös suhde valtaan on monitahoista,

toisaalta valta toimii muutoksen mahdollistajana ja toisaalta valta voi olla negatiivista, toimintaa ja muutosta tukahduttavaa ylivaltaa. Sosiaalityön näkökulmasta valta voi olla myös toimijoiden kesken jaettua valtaa ja kansalaisvaltaa. Pohjola ym. korostavat, että rakenteelliselle sosiaalityölle on keskeistä ja tunnusomaista toimiminen sosiaalisen asi-
antuntijana. Kivipelto (2021, 6, 11) toteaa, että rakenteellinen sosiaalityö on luonteeltaan kehittävää ja tulevaisuusorientoitunutta toimintaa, jonka avulla pyritään saaman aikaan uusia, tarkoituksenmukaisempia ja tehokkaampia toimintakäytäntöjä. Hän painottaa erityisesti asiakastyöhön pohjautuvan tiedon merkitystä rakenteellisen sosiaalityön käytännölle. (Pohjola ym. 2014, 285–292; Kivipelto 6–7, 11.)

Kate M. Murrayn ja Steven F. Hickin (2013, 110–111) mukaan rakenteellisen sosiaalityön keskeisenä ajatuksena on, että yksilö ja yhteiskunnan toiminnalliset ja poliittiset rakenteet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Rakenteellinen sosiaalityö on vaikuttamistyötä, jonka tehtävänä on nostaa esiin epätasa-arvoisuutta tuottavia ja ylläpitäviä rakenteita ja toimia näiden rakenteiden muuttamiseksi sekä resurssein, pääoman ja vallan epätasaien jakautumisen vastustamiseksi. Rakenteellisessa sosiaalityössä yksilö nähdään yhteisön ja ympäristön vuorovaikutteisena osana, jolloin yksilön ja rakenteiden välillä vallitsee vahva vuorovaikutussuhde, joka kutsuu niin yksilöä, yhteisöjä, kuin rakenteita muutostyöskentelyyn. Myös Murray ja Hick luonnehtivat rakenteellista sosiaalityötä kriittiseksi sosiaalityön orientaatioksi. Kriittiselle sosiaalityölle on tunnusomaista kantaa-ottavuus, tietoisuus, kriittisyys, kansalaiskeskeisyys, toiminnallisuus, yhteisöllisyys sekä oikeudenmukaisuus. Rakenteellisen sosiaalityön keskeisiksi tehtäviksi määrittyy sosiaalityön asianajotehtävä yksilön oikeuksien ja riittävien resurssien saavuttamiseksi, asiakkaan kanssa yhteisen tiedon rakentaminen ja muutoksen tukeminen, epätasa-arvoisuutta aiheuttavien rakenteiden paljastaminen ja poliittiseen päätöksentekoon ja rakenteisiin vaikuttaminen. (Murray & Hick 2013, 110–114, 119–122.)

Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä rakenteellinen sosiaalityö on vihdoinkin saatu sisällytettyä lain tasoisesti sosiaalityön tehtäväksi. Kuten Anneli Pohjola (2014, 30–31) on todennut sosiaalihuoltolaki asettaa rakenteelliselle sosiaalityölle kolme keskeistä tehtävää. Ensimmäinen liittyy tiedon tuottamiseen asiakkaiden tarpeista ja näiden tarpeiden yhteiskunnallisesta yhteydestä sekä sosiaalipalveluiden ja sosiaalihuollon vaikuttavuudesta. Toinen liittyy toimenpide-ehdotusten antamiseen sekä käytännön toteutuksiin sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi sekä asuinolosuhteiden ja toimintaympäristöjen kohentamiseksi. Kolmantena rakenteelliselle sosiaalityölle asetettuna tehtävänä

on sosiaalihuollon asiantuntemuksen kytkeminen mukaan muiden toimijoiden suunniteluun ja päätöksentekoon sekä yhteistyö kolmannen sektorin ja yksityisten palvelutuottajien kanssa palveluvalikon ja sosiaalipalveluiden kehittämiseksi. (Pohjola 2014, 30–31.) Kiistattomasti voidaan siis todeta, että sosiaalityö tarvitsee rakenteita ja rakenteet sosiaalityötä, sillä rakenteellisella sosiaalityöllä on merkittävä rooli toimimattomien ja yksilön kannalta vahingollisten rakenteiden paljastajana. Rakenteellisessa sosiaalityössä kiteytyy sosiaalityön kova ydin; Kriittinen ja radikaali toiminta heikoimmassa asemassa olvien henkilöiden elämisedellytysten ja osallisuuden turvaajana. Yksilö ja yhteiskunta toimivat rakenteissa. Ei ole yhdentekevää, millaisia nämä rakenteet ovat. Toimivatko yhteiskunnan rakenteet osallisuuden ja yksilön toimijuuden edistäjänä, vai muodostuvatko rakenteet toimijuuden ja osallisuuden esteeksi.

4 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on saada tietoa ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä sosiaalihuoltolain tarkoittamalla tavalla palvelutarpeen arviointiin tai asiakassuunnitelmaan perustuvana suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä. Lisäksi tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisen harkintaprosessin perusteella ja mihin erityisistä olosuhteista johtuvaan harkinnanvaraiseen toimeentulotuen tarpeeseen sosiaalityöntekijät ovat myöntäneet asiakkaalle ehkäisevää toimeentulotukea.

Tutkimuksen aineistona on Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön yli 30-vuotiaiden asiakkaiden tiimien sosiaalityöntekijöiden ajalla 1.1.2019 – 31.12.2020 tekemät ehkäisevän toimeentulotuen päätökset. Aineisto koostuu tutkimuksen taustatiedon muodostavasta tilasto-osioista ja varsinaisesta tutkimusaineistosta, joka on muodostunut Helsingin kaupungin Tilastoyksikön toimesta satunnaisotannalla ajalla 1.1.2020 – 28.2.2020 valituista kahdestakymmenestä tarkemmin analysoitavasta ehkäisevän toimeentulotuen päätöksestä ja näihin päätöksiin liittyvästä asiakirja-aineistosta.

Tilasto-osiossa on käytetty varsinaista tutkimusaineistoa laajempaa aikarajausta, jotta on saatu muodostettua riittävästi taustatietoa ja riittävän kattava kokonaiskuva ehkäisevän toimeentulotuen päätösten määrästä ja päätöslajista. Varsinaisen tutkimusaineiston osalta aikarajaus on tietoisesti haluttu asettaa siten, että satunnaisotannalla valitut päätökset sijoittuvat yhtenäiseen ja rajattuun ajanjaksoon. Varsinaisen tutkimusaineiston osalta on haluttu rajata pois Covid-19 pandemian mahdollinen vaikutus ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisperusteisiin, sillä pandemian aikana sosiaalityöntekijät ovat toimineet valmiuslain 1552/11, valtiovallan sekä Helsingin kaupungin Sosiaali- ja terveystoimialan määräysten mukaisesti poikkeusoloissa kulloinkin määrätyillä toimintatavoilla ja toiminnan rajausten mukaisesti. Lisäksi otannasta on rajattu ulos minun itseni kyseisenä ajanjaksona antamat ehkäisevän toimeentulotuen päätökset, sillä työskentelen itse yhdessä Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön tiimeistä.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisen prosessin kautta on päädytty myöntämään ehkäisevää toimeentulotukea?
2. Millaiseen harkintaan ja suunnitelmallisuuteen päätökset ovat perustuneet?
3. Mihin tarpeeseen ehkäisevää toimeentulotukea on myönnetty?

4.2 Aineiston hankinta

Tutkimuksen taustatiedot muodostavan tilasto-osion osalta aineistona on Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön yli 30-vuotiaiden asiakkaiden tiimien sosiaalityöntekijöiden ajalla 1.1.2019 – 31.12.2019 ja 1.1.2020 – 31.12.2020 antamat ehkäisevän toimeentulotuen päätökset. Helsingin kaupungin tilastoyksiköltä on pyydetty tutkimuslupaun perustuen tiedot kyseisenä ajanjaksona annettujen ehkäisevän toimeentulotuen päätösten kokonaismäärästä ja tiedot valittuna ajanjaksona kalenterivuositain annettujen päätösten määrästä. Tiedot myönteisten ja kielteisten ehkäisevien toimeentulotukipäätösten kokonaismäärästä ja tiedot valittuna ajanjaksona kalenterivuositain annettujen myönteisten ja kielteisten ehkäisevien toimeentulotukipäätösten kokonaismäärästä.

Varsinaisena tutkimusaineistona on käytetty satunnaisotannalla valittua kaksikymmentä Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön yli 30-vuotiaiden asiakkaiden tiimien sosiaalityöntekijöiden ajalla 1.1.2020 – 28.2.2020 antamaa ehkäisevän toimeentulotuen päätöstä. Satunnaisotantaa on rajattu siten, ettei otanta sisällä minun itseni antamia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä. Satunnaisotannalla valittujen ehkäisevän toimeentulotuen päätösten osalta on Helsingin kaupungin asiakastietojärjestelmien ATJnet ja ATJweb asiakirjojen avulla selvitetty päätöksen vireilletulotapa, perustuuko päätös palvelutarpeen arviointiin tai asiakassuunnitelmaan sekä millaista harkintaa päätöksen antamisessa on käytetty.

Aineisto on kerätty seuraavista Helsingin kaupungin asiakastietojärjestelmä ATJnetin ja ATJwebin asiakasasiakirjoista:

- ATJnet päätös
- ATJnet hakemus
- ATJ liitteet-näyttö hakemuksen osalta, mikäli ATJnet hakemus näyttö ei ole sisältänyt tietoa siitä, mihin tarkoitukseen harkinnanvaraista toimeentulotukea on haettu.
- ATJweb yhteydenotot
- ATJweb palvelutarpeen arvioinnit
- ATJweb asiakassuunnitelmat
- ATJweb muistiinpanot

Aineiston kerääminen on toteutettu ATJ-käyttäjätunnusten avulla. Aineiston keruu on toteutettu erillään varsinaisesta asiakastyöstä. Aineisto on kerätty siten, ettei yksittäistä asiakasta tai viranhaltijaa tai palvelupistettä ole mahdollista identifioida. Aineisto on kerätty kunkin päätöksen osalta sattumanvaraisesti numeroiduksi erilliseksi Word-tiedostoksi. Kukin tiedosto on nimetty numerolla, (pätös 1, päätös 2...). Kunkin tiedoston ylätunnisteeseen on merkitty päätöksen numero sekä sivunumero, jotta aineiston muodostamien päätösten sisältö ei voi sekoittua keskenään. Asiakirja-aineistoon on kopioitu ainoastaan tutkimuksen toteuttamisen kannalta merkityksellistä ja välttämätöntä tietoa. Aineisto ei sisällä mitään tunnistetietoja, kuten nimiä, henkilötunnuksia, osoitteita, puhelinnumeroita tai paikkatietoja. Aineistosta on häivytetty kaikki sellainen tieto, jonka avulla voisi tunnistaa yksittäisen asiakkaan tai tämän perheenjäseniä. Myös päätöksentekijän nimi, yksikkö ja ATJ-tunnus on häivytetty aineistosta. Aineistoa kertyi yhteensä 76 sivua, aineiston fontti Times New Roman, fonttikoko 12, rivinväli 1.5. Aineiston analysoinnin jälkeen kerätty aineisto on tuhottu kokonaisuudessaan tietoturvajätteenä.

4.3 Kriittinen realismi sosiaalityön jäsentäjänä

Elina Pekkarinen ja Maria Tapola-Haapala (2009, 185) toteavat, että kriittisen realismin teorian oppi-isänä pidetään Rom Harrén oppilasta Roy Bhaskaria. Kriittisen realismin tieteenfilosofia pohjautuu reaalisen ontologian orientaatioon, jossa maailman katsotaan muodostuvan reaalista, aktuaalisesta ja empiirisestä tasosta. Reaalilla tasolla tarkoitetaan rakenteita ja mekanismeja, jotka ovat olemassa, vaikka emme havaitsisi tai ymmärtäisi niitä. Aktuaalinen taso koostuu tapahtumista, jotka ovat seurausta reaalisen ulottuvuuden mekanismeista. Tapahtumia on mahdollista havaita, mutta ne voivat jäädä myös

havaitsematta. Empiirisellä tasolla on mahdollista kokea, kerätä tutkimusaineistoa ja havaintoja sekä testata eri teorioiden toimivuutta. Kriittinen realismi perustuu ajatukseen, että empiiriset havainnot vastaavat vain harvoin reaalista todellisuutta, joka on aina riippumaton tietoa käsittelevästä toimijasta. Lisäksi todellisuudesta tehdyt tulkinnat voivat olla virheellisiä. Kriittisen realismin perusajatuksena on empiirisestä realismista poiketen, että tietämisen ja tieteen mahdollisuudet ulottuvat myös empiiristen havaintojen ulkopuolelle. Kriittisen realismin teorian näkemyksen mukaan pelkästään empirismiin pohjautuva tutkimus on itsessään riittämätöntä. Kriittisen realismin tulkinnan mukaan tieteseen ja tietoon liittyy intransitiivinen ulottuvuus, joka liittyy ihmisestä riippumattomiin, olemassa oleviin ja toimiviin rakenteisiin ja mekanismeihin, sekä transitiivinen ulottuvuus, joka liittyy rakenteista ja mekanismeista tehtyihin tulkintoihin. Kriittisen realismin teoria tarjoaa rakenteiden, tietoa ja tietämistä koskevien jäsennystensä ansiosta hyvin tätä pro-gradu tutkimusta jäsentävän tieteenfilosofisen lähtökohdan. Kriittisen realismin teoriaan pohjautuvan tulkinnan mukaan teoriat ovat aina epätäydellisiä, sillä todellisuutta koskeva totuus on parhaimmillaankin mahdollista saavuttaa vain osittain. Kriittisen realismin teoria tunnistaa myös metakriittisen ulottuvuuden, joka muodostuu diskursiivisesta todellisuudesta; tietämisen edellytyksiä koskevasta kriittisestä ja reflektiivisestä keskustelusta. (Danermark ym. 2002, 20–21, 25, 43, 49, 55–56; Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 185, 187–188.)

Berth Danermark ym. (2002, 17–18, 34–35, 39–41) ovat todenneet, että kriittisen realismin teoriaan pohjautuvan tulkinnan mukaan todellisuus on olemassa riippumatta siitä, mitä tiedämme siitä. Kriittisen realismin teorian tulkinnan mukaan sosiaaliset mekanismit eivät koskaan toistu täysin samanlaisina, sillä sosiaalinen tapahtuu avoimessa järjestelmässä, jossa tapahtuu muutoksia ja ennustamattomia tapahtumia. Käsitteemme todellisuudesta on rakentunut osittain myös kielellisten merkityksenantojen kautta ja on aina sidoksissa aikaan ja paikkaan. Lisäksi tulee huomioida, että todellisuutta koskevat tulkinnat sisältävät aina myös henkilökohtaisia merkityksenantoja, jotka vaikuttavat todellisuutta koskevaan tulkintaan. Tästä syystä on erityisen tärkeä olla avoin erilaisille selitysmalleille. Kriittisen realismin teorian mukaan tavoitteena ei olekaan laatia tarkkoja malleja, vaan aikaansaada erilaisia tendenssejä ja pyrkiä perustelemaan ne mahdollisimman hyvin. Kriittisen realismin teoriaan pohjautuvan tulkinnan mukaan todellisuus on kerrostunutta ja tapahtumaprosessit ovat seurausta geneerisistä prosesseista, joihin myös satunnaisuus vaikuttaa. Rakenteet ovat aina olemassa jonkinlaisena ja yksilön tehtäväksi jää rakenteiden uusintaminen, muuttaminen tai purkaminen. Sosiaalisten rakenteiden

mekanismeihin liittyvän tiedon tuottamiseksi ja niiden yksittäiseen yksilöön kohdistuvan vaikutuksen tunnistamiseksi korostuu myös historian ymmärtämisen ja tuntemisen merkitys. (Danermark ym. 2002, 5–6, 17–18, 34–35, 39–41; Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 188–190; Craig & Bigby 2015, 313–314.)

Berth Danermark ym. (2002, 32–34) ovat todenneet, että käsitys sosiaalisesta maailmasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä on kompleksinen ja moniulotteinen, sillä sosiaaliseen todellisuuteen liittyy aina joukko todellisuudelle annettuja merkityksiä ja näiden merkityksenantojen pohjalta tehtyjä uudelleentulkintoja. Danermarkin ym. mukaan sosiaalista todellisuutta voidaan tarkastella rakenteen näkökulmasta. Diane Craig ja Christine Bigby (2015, 311, 315) toteavat kriittisen realismin teoriaan pohjautuvan tutkimuksen keskittyvän erilaisia sosiaalisia ilmiöitä aiheuttaviin ja ylläpitäviin mekanismeihin ja rakenteisiin. Elina Pekkarinen ja Maria Tapola-Haapala (2009, 184, 186) puolestaan toteavat kriittisen realismin teorian tarjoavan sosiaalityölle hyvin kokonaisvaltaisen filosofian todellisuudesta, tiedosta ja tietämisestä. Kriittisen realismin filosofian mukaisesti teorioiden perustehtävänä on ilmiöiden paljastaminen ja selittäminen. Kriittisen realismin perusajatuk-sena on, että empiiristen havaintojen lisäksi on mahdollista tehdä näkyväksi ja tutkia myös havaintojemme ulottumattomissa olevaa maailmaa. Kriittisen realismin orientaatiolle on myös tunnusomaista vahva ajatus emansipaatiosta. Kriittisen realismin teorian valossa tarkasteltuna sosiaalityö on yhteiskunnallista epätasa-arvoisuutta vastustavaa toimintaa, johon sisältyy aina myös moraaliin ja arvoihin liittyviä ulottuvuuksia. Lisäksi kriittisen realismin teoria tarjoaa vastavoiman sosiaalisiin ongelmiin liittyville yksilökeskeisille ja yksilön omaa vastuuta ja aktivoitumista korostaville diskursseille tuomalla keskusteluun mukaan myös sosiaalisten rakenteiden sekä yksilön ja sosiaalisten rakenteiden vuorovaikutuksen merkityksen. (Danermark ym. 2002, 32–34; Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184, 186; Carig & Biby 2015, 309, 311, 315.)

Elina Pekkarinen ja Maria Tapola-Haapala (2009, 192, 199–200) toteavat, että kriittisen realismin teorian merkitys sosiaalityölle kiteytyy siihen, että orientaatio palauttaa sosiaalityöntekijät sosiaalityön kovaan ytimeen ja keskeiseen sisältöön; tarkastelemaan erilaisia niin yksilöille, yhteisöille, kuin yhteiskunnallekin sortoa ja alisteista asemaa aiheuttavia mekanismeja. Emansipaation toteutumisen edellytyksenä on, että yksilö kykenee tunnistamaan omia toiveitaan ja tavoitteitaan, mutta myös resursseja, kykyjä ja mahdollisuuksia tavoitella henkilökohtaisia tai yhteisöllisiä intressejään. Pekkarisen ja Tapola-Haapalan mukaan kriittisen realismin teorian toinen suuri anti sosiaalityölle on

sosiaalityöntekijän velvoite tulkitsijana myös perustella tekemänsä tulkinnat ja käsitykset. Kriittisen realismin teoria huomioi myös hiljaisen tietoon, työntekijän intuition sekä tunnetiedon rooliin ja merkityksen. Sosiaalityössä ei koskaan tule vedota sanattomaan tietoon, vaan päätösten ja interventioiden perusteet on aina käsitteellistettävä ja avattava, jolloin perusteet ovat arvioitavissa. Näin voidaan myös saavuttaa tila, jossa asiakkaat tai yhteisöt ovat aktiivisia toimijoita, jotka määrittävät itse elämänsä ja olemassaoloaan ja toiminnallaan uusintavat ja muuttavat rakenteita, eivätkä kutistu pelkiksi sosiaalityön kohteeksi tai jopa olosuhteiden tahdottomiksi uhreiksi. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 192, 199–200.)

Elina Pekkarinen, ja Maria Tapola-Haapala (2009, 193, 202) toteavat, että kriittisen realismin teoria tarjoaa sosiaalityölle myös näkökulman, jossa huomio kohdistuu erityisesti yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Sosiaalityön tutkimuksessa kriittisen realismin teoriaan pohjautuvaa tutkimusta on Suomessa toteutettu enenevässä määrin 2010-luvulta alkaen muun muassa sosiaalityön realistisessa arvioinnissa, vaikuttavuuden arvioinnissa sekä kriittisen realismin teoriaan vahvasti pohjautuvassa teorian ja käytännön tiedontuotannon yhdistävässä käytäntötutkimuksessa. Diane Carigin ja Christine Bibyn (2015, 309) mukaan kriittinen realismi tarjoaa sekä sosiaalityön tutkimukselle, että käytännölle teorian, jonka avulla on mahdollista hahmottaa ilmiön keskeinen sisältö, ilmiön syntymekanismi ja ilmiötä ylläpitävät tekijät, sekä hahmottaa keinoja, joilla ilmiöön on mahdollista vaikuttaa. Kriittisen realismin teoriassa ei tyydytä pelkästään kuvailemaan ilmiöitä, vaan se esittää myös oleellisen kysymyksen: miksi. Teoria huomioi myös rakenteiden ja geneeristen mekanismien avoimen luonteen ja sen, ettei samasta tekijästä aiheudu aina samanlaista seurausta. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 193–194, 202; Carig & Biby 2015, 309.)

4.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysia, joka soveltuu aineistolähtöisenä menetelmänä erinomaisesti asiakirja-aineiston analysointiin. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018, 81, 87–89) mukaan sisällönanalyysillä tarkoitetaan dokumentin sisällön ja tekstin sisältämien merkitysten sanallista kuvailua. Sisällönanalyysin vahvuutena on, että sisällönanalyysin avulla dokumentteja voidaan analysoida objektiivisesti ja systemaattisesti. Aineistoon luodaan sisällönanalyysiin avulla

selkeyttä, aineisto saadaan kuvattua sanallisesti selkeästi ja johdonmukaisesti, mutta tiiviisti. Näin aineistosta voidaan tehdä tutkittavaa ilmiötä koskevia selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä. Tässä pro-gradu tutkimuksessa toteutan sisällönanalyysiä sekä laadullisesti, että määrällisesti, sillä olen kiinnostunut tässä tutkimuksessa myös määriä ja osuuksia koskevasta tiedosta. Analyysiyksiköt eivät ole etukäteen harkittuja tai määriteltyjä, vaan analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun perusteella. Aineiston analyysi koostuu aineiston kuvauksesta, aineiston analyysistä, aineistosta nousevien merkityskokonaisuuksien jäsentymisestä, sekä merkityskokonaisuuksien esittämisestä ja niihin liittyvästä tulkinnasta ja synteisistä eli merkityskokonaisuuksien arvioinnista. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 81, 85, 87–89.)

Aineistolähtöinen analyysi koostuu kolmesta vaiheesta: aineiston redusoinnista eli pelkistämisestä, aineiston klusteroinnista eli ryhmittelystä ja abstrahoinnista eli teoreettisten käsitteiden luomisesta. Aineiston pelkistäminen toteutetaan siten, että aineistosta karsitaan pois tutkimukselle epäolennainen aineisto. Aineiston pelkistäminen voidaan toteuttaa esimerkiksi aineistoa tiivistämällä tai pilkkomalla aineisto tarkoituksenmukaisiin osiin. Pelkistäminen voidaan toteuttaa myös siten, että aineistosta etsitään tutkimustehtävää kuvaavia ilmaisuja. Pelkistetyt ilmaukset listataan erilliseksi dataksi. Aineistoa ryhmiteltäessä samaa ilmiötä kuvaavat pelkistetyt ilmaukset yhdistetään omiksi ryhmikseen. Ryhmittelyjen perusteella aineistoa on mahdollista luokitella erilaisiin ala- ja yläluokkiin. Seuraavaksi aineisto käsitteellistetään, jolloin voidaan tunnistaa tutkimuksen kannalta olennainen tieto. Olennaisen tiedon pohjalta on mahdollista muodostaa teoreettisia käsitteitä. Analyysi etenee alkuperäisistä kielellisistä ilmauksista kohti teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä vastaus tutkimustehtävään saadaan yhdistämällä käsitteitä. Voidaan siis todeta, että analyysin avulla aineistoon pyritään luomaan selkeyttä, jotta tutkittavasta ilmiöstä voitaisiin tehdä luotettavia ja selkeitä johtopäätöksiä. Aineiston laadullinen käsittely perustuu tulkintaan ja loogiseen päättelyyn. Kyseessä on prosessi, jossa aineisto ensin hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja lopulta kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91, 92–95.)

Aineiston analysoinnin ensimmäisessä vaiheessa olen huolellisesti tutustunut koko aineistoon. Sen jälkeen olen tutkimuskysymyksiä apuna käyttäen etsinyt aineistosta päätösten sisältöä kuvaavia teemoja ja päätöksen ratkaisuun johtanutta logiikkaa. Jotta teemojen ja päätöksiin johtaneen logiikan hahmottaminen olisi mahdollista päädyin

pelkistämään aineiston jokaisen päätöksen osalta pelkistetyksi tiivistykseksi, jossa kuvataan pelkistetyksi hakemuksen sisältö, päätöksen asiaseloste, päätös ja päätöksenteossa käytetty perustelu sekä päätöksentekoon johtanut prosessi. Aineiston pelkistämisestä esitetty esimerkki on yhdistetty useammasta päätöksestä. Menettelyllä on turvattu yksittäisen asiakkaan tai päätöksentekijän anonymiteetin säilymistä.

”Suullisesti puhelimitse jätetty hakemus lääkkeisiin. Asiakas ilman lääkkeitä, rahat loppu. Perustoimeentulotuki vireillä Kelassa. Edellisessä kuussa myönteinen perustoimeentulotuen päätös → Myönnetään ehkäisevänä toimeentulotukena maksusitoumus julkisen terveydenhuollon lääkärin määräämiin reseptilääkkeisiin. Taustalla vuokravelkatilanne haasteellinen taloudellinen tilanne, harkinnalle ei esitetty perusteita. → asumistuki, työmarkkinatuki, työtön lomautettu. → opiskelee toisen asteen tutkintoa, aiemmin tuettu harkinnalla opintojen perusteella matkakortilla ja ravintomenoissa. → Sosiaalihuoltolain mukainen huoli-ilmoitus tehty → palveluntarve arvioitu aikaisemmin toisessa palvelussa, aikuissosiaalityössä ei palvelutarpeen arviointia ennen päätöksentekoa. Palveluntarve arvioitu myöhemmin. → Ei asiakassuunnitelmaa.”

Teemoiksi analyysissa muodostuivat elintarvikkeista ja päivittäistarvikkeista aiheutuvat menot, henkilökortista aiheutuvat menot, lääkemenot, matkakulut, muut laskut, netti- ja puhelinkulut, opiskelukustannukset, sähkökustannukset, vaatekustannukset, vuokramenot, vuokravakuudesta aiheutuvat kustannukset ja vuokravelka. Seuraavaksi olen ryhmitellyt aineiston päätösten sisällön mukaan perustoimeentulotuessa huomioon otaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin, ei perustoimeentulotuessa huomioon otaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin sekä samanaikaisesti sekä perustoimeentulotuessa huomioon otavia tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin ja ei perustoimeentulotuessa huomioon otaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80, 85.)

Analyysin toisessa vaiheessa aineisto on luokiteltu asiakkuuden olemassaolon perusteella, päätöksentekoon johtaneen asiakastyön prosessin mukaan asiakassuunnitelmaan pohjautuviin ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiin, palvelutarpeen arviointiin pohjautuviin ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiin, akuutissa kriisitilanteessa myönnettyihin ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiin sekä muuhun yksilökohtaiseen harkintaan pohjautuviin ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80, 85.) Huomasin myös, että jossain analyysiprosessin vaiheessa itse analyysi ja analyysin tulokset limittyivät tai sotkeutuivat helposti yhdeksi kokonaisuudeksi ja jouduinkin erottelmaan varsinaisen analyysiprosessin kuvauksen analyysin tuloksista erillisiksi tekstin osioiksi.

4.5 Tutkimuseettiset kysymykset

Laadullisessa tutkimuksessa eettiset kysymykset liittyvät kiinteästi tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin. Tutkimuseettiset kysymykset ovat läsnä aina aiheenvalinnasta tutkimustulosten julkaisuun ja aineistojen arkistointiin asti. Ihmistieteissä ja ihmiseen kohdistuvassa tutkimuksessa eettisyys on hyvin konkreettista. Tutkimuseettiset kysymykset ovat läsnä tutkimusaineistoa käsiteltäessä tai tutkimukseen osallistuvia henkilöitä kohdattaessa ja tutkimusta kirjoittaessa Tutkijan tulee kaikissa tutkimuksen vaiheessa kiinnittää aktiivisesti huomiota tutkimuseettisiin kysymyksiin ja olla tietoinen tekemiensä ratkaisujen eettisetä vaikutuksesta. (Vuori 2021.)

Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes ja Paula Sajavaara (2009, 23) toteavat, että eettisesti hyvä tutkimus noudattaa yleisesti hyväksytyjä tieteellisen tutkimuksen periaatteita ja tieteellistä hyvää käytäntöä. Niin tieteellisen tutkimuksen periaatteiden tuntemus, kuin pyrkimys erilaisten eettisten ongelmien tunnistamiseen ovat paitsi jokaisen tutkijan velvollisuus, niin myös osa tutkijan ammattitaitoa ja ammattietiikka sekä suoranaisesti edellytys tutkimuksen toteuttamiselle. Jari Eskola ja Juha Suoranta (2014, 56–58) toteavat, että tutkimuksessa tulee aina kunnioittaa ihmisarvoa siten, ettei tutkimuksella loukata tutkittavia tai aiheuteta heille suoranaista tai välillistä vahinkoa. Tutkimuksen toteutuksessa tulee aina kiinnittää huomiota tutkittavien yksityisyyden suojaan ja anonyymiteetin säilymiseen. Tutkijan on pohdittava perusteellisesti, onko join tietoa todella tarpeellinen tai välttämätön tutkimuksen toteuttamiseksi ja mitä tiedon käyttämisestä voi tutkittaville aiheutua. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 23; Eskola & Suoranta 2014, 52, 56–58, 60; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019.)

Jaana Vuori (2021) toteaa, että tutkittavien henkilöiden ihmisarvoinen ja tasa-arvoinen kohtelu on edellytyksenä sille, että tutkija ei aiheuta vahinkoa tutkittaville. Tutkijan tulee suhtautua kaikkeen tutkittavien tuottamaan tietoon arvostavasti. Tutkijan ei tarvitse olla samaa mieltä tutkittavien tai tutkimusaineistosta nousevan tiedon kanssa. Tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti tämä ei kuitenkaan saa vaikuttaa tutkijan tekemiin tulkintoihin vääristävästi. Tutkimuksen eettiset ratkaisut eivät aina rajaudu ainoastaan yksittäisiin henkilöihin, vaan ne voivat koskea kokonaisia ihmisryhmiä tai kulttuureja. Vahingon ja haitan välttämisen periaate korostuu erityisesti silloin, kun tutkitaan vähemmistöjä, alakulttuureja tai jollain tavoin hankalassa tai haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä. Yksiselitteisenä periaatteena tulee olla, ettei tutkija saa koskaan käyttää asemaansa tai

tutkimustuloksia sellaisella tavalla, että se vahingoittaisi muita ihmisiä tai hankaloittaisi kohtuuttomasti muiden ihmisten elämää. (Vuori 2021.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) on antanut tutkimuksen eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä menettelytapaa koskevan ohjeistuksen. Ohjeistuksessa todetaan, että tutkijan tulee noudattaa tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja; rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyön toteutuksessa ja tutkimuksen tulosten arvioinnissa. Tutkijan tulee soveltaa tieteellisen kriteereiden mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankintasekä tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Tutkijan tulee myös noudattaa tieteellisen tiedon luonteen mukaisesti avoimuusperiaatetta tutkimustulosten julkaisemisessa. Lisäksi tutkijan tulee omassa tutkimuksessaan käsitellä toisten tutkijoiden tuottamaa tietoa ja tutkimustuloksia asianmukaisesti ja arvostavasti. Tutkijan tulee suunnitella, toteuttaa ja raportoida tutkimuksensa yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Tutkimuksen sidonnaisuudet ja mahdolliset rahoituslähteet tulee informoida tutkimukseen osallistuville ja raportoida tutkimuksessa. Lisäksi tutkijan tulee noudattaa hyvää hallintokäytäntöä, hyvää henkilöhallintoa sekä hyvää taloushallintoa. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 23–24; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019 .)

Analyysiprosessin aikana pohdin paljon myös tutkimuseettisiä kysymyksiä ja omaa rooliani tutkijana. Pohdin paljon sitä, miten oma työkokemukseni ehkäisevän toimeentulotuen päätöksentekijänä ja harkintavallan käyttäjänä on mahdollisesti vaikuttanut tekemiini valintoihin ja luokitteluihin. Olisinko esimerkiksi valinnut jotkin toiset teemat tai luokitellut aineiston tosiin, jos en olisi koskaan itse toiminut harkintavallan käyttäjänä ja päätöksentekijänä ehkäisevän toimeentulotuen tai perustoimeentulotuen oalta? Onko minulla ollut sellaisia ennakkokäsityksiä, jotka ovat lopulta ohjanneet analyysiprosessia ja tekemiäni valintoja? Tai, jos olisin toteuttanut jonkin vaiheen toisin, kuin nyt olen toteuttanut, miten se olisi vaikuttanut analyysiprosessiin ja tulkintaani tuloksista? Toisaalta olen koko analyysiprosessin aikana tietoisesti parhaani mukaan kiinnittänyt huomiota näihin kysymyksiin. Tiedostan, että tutkijana minulla on sekä valta valita, että vastuu toteuttaa valinnat tutkimuseettisesti kestäväällä tavalla.

Jota toteuttamani tutkimus olisi sekä luotettavaa, että eettisesti hyväksyttävää, olen koko tutkimusprosessin ajan pyrkinyt parhaani mukaan noudattamaan hyvää ja eettisesti korkeatasoista tieteellistä tutkimuskäytäntöä. Olen parhaan ymmärryksen mukaan pyrkinyt kunnioittamaan tutkimuksen kohteena oleviin päätöksiin ja asiakirja-aineistoihin

liittyvien henkilöiden itsemääräämisoikeutta, yksityisyyden suojaa ja vahingoittamisen välttämiseen liittyviä eettisiä periaatteita. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7–8). Tutkimukselle on myönnetty tutkimuslupa Helsingin kaupungilta. Tutkimusaineisto koostuu viranomaisen asiakirja-rekisteriaineistosta, joten Tietosuojalain (2018/1050, 4 §, 6 §, 31 §) mukaisesti en ole tarvinnut tutkimuksen toteuttamiseksi erillistä lupaa henkilöitä, joita päätökset ja tutkimuksen toteuttamiseksi kerätty asiakirja-aineisto on koskenut. Olen tutkimuksen toteutuksessa ja tutkimuksen raportoinnissa parhaan kykyni mukaan pyrkinyt toimimaan tarkasti, sensitiivisesti ja rehellisesti aineistoa ja yksittäisten henkilöiden oikeuksia kunnioittaen. Tutkimuksen kohteena ollut asiakirja-aineisto on koko tutkimusprosessin ajan säilytetty tietoturvasuosin. Asiakirja-aineistoa on käytetty ainoastaan tutkimustarkoitukseen tämän tutkimuksen toteuttamiseksi. Tutkimuksen valmistamisen ja hyväksymisen jälkeen tutkimusaineisto on hävitetty kokonaisuudessaan tietoturvajätteenä. (Tietosuojalaki 1050/2018; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7–8.)

Tutkimuksen tekijänä olen tunnistanut kaksoisroolin olemassaolon, sillä työskentelen sosiaalityöntekijän viransijaisuudessa samassa organisaatiossa, jossa tutkimus on toteutettu. Tutkimuseettisistä syistä minun itseni antamat ehkäisevän toimeentulotuen päätökset on rajattu varsinaisen tutkimusaineiston ulkopuolelle. Tiedostan, että aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijän tehtävässä toimiessa muodostunut ammatillinen kokemus, toimeentulotukityöhön liittyvä pitkä työkokemus ja toimeentulotuen lainsäädännön ja toimeentulotuen liittyvän ohjeistuksen tuntemus eittämättä heijastuvat tutkimusaineistoa koskeviin valintoihin ja aineistosta tehtäviin tulkintoihin. Olen tietoisesti pyrkinyt kiinnittämään huomiota tukijan positioon tutkimusta tehdessäni. Olen pyrkinyt toimimaan mahdollisimman objektiivisesti ja aineistoa kunnioittaen, jotta ammatillinen kokemus tai siihen liittyvä tietotaito eivät vaikuttaisi liian voimakkaasti tekemiini valintoihin ja tulkintoihin. Lisäksi pro gradu -tutkielmassa tutkimuksen anonymiteetistä on pidetty huolta tavalla, jossa yksittäisten henkilöiden tunnistaminen on häivytetty.

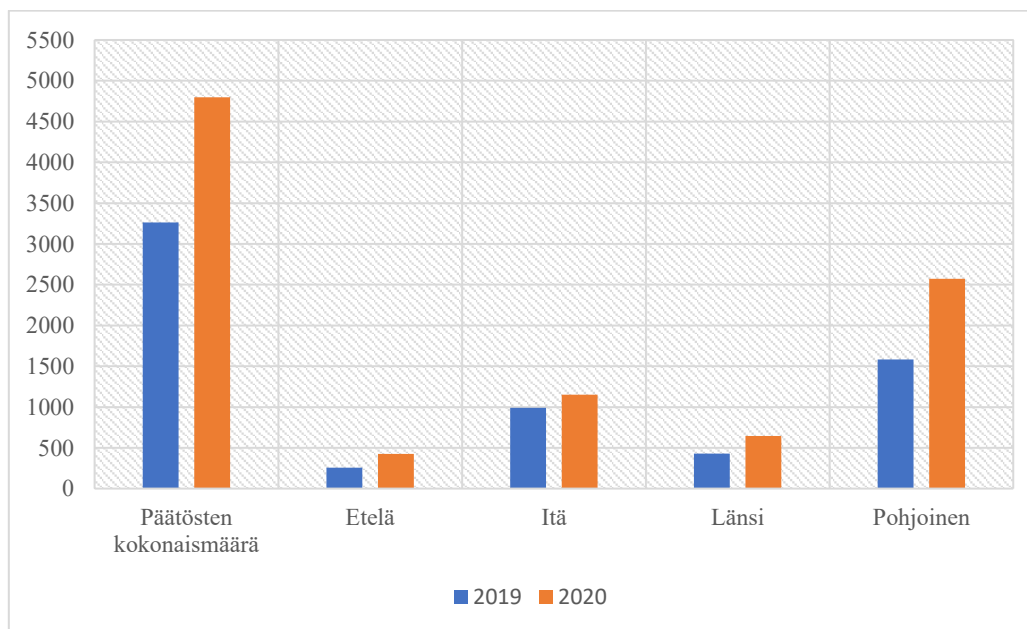
5 TILASTOTIETOA EHKÄISEVÄN TOIMEENTULOTUEN KÄYTÖSTÄ

Tutkimuksen taustatiedot muodostavan tilasto-osion osalta aineistona on käytetty Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön yli 30-vuotiaiden asiakkaiden tiimien sosiaalityöntekijöiden ajalla 1.1.2019 – 31.12.2019 ja 1.1.2020 – 31.12.2020 antamiin ehkäiseviin toimeentulotuen päätöksiin liittyvää tilastotietoa, joka on saatu Helsingin kaupungin tilastoyksiköstä tutkimusluvan perusteella tutkimuksen toteuttamista varten. Tilastoissa päätösmääriä ei ole suhteutettu kullakin alueella työskentelevien työntekijöiden määriin tai vakanssien täyttöasteeseen. Helsingin kaupungin yli 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön yksiköissä on sosiaalityöntekijöiden valmistelevana annettu vuonna 2019 kaikkiaan 3261 ehkäisevän toimeentulotuen päätöstä. Etelän alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 256 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut yhteensä 227. Idän alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 991 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut 784. Lännen alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 430 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut 346. Pohjoisen alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 1584 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut 1436.

Vuonna 2020 on Helsingin kaupungin yli 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön yksiköissä sosiaalityöntekijöiden valmistelevana annettu kaikkiaan 4796 ehkäisevän toimeentulotuen päätöstä. Etelän alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 425 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut yhteensä 359. Idän alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 1153 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut yhteensä 885. Lännen alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 647 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut yhteensä 535. Pohjoisen alueella sosiaalityöntekijän valmistelevia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä oli annettu kaikkiaan 2571 päätöstä, joista myönteisiä ratkaisuja on ollut yhteensä 2320.

Ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä on vuonna 2020 valmisteltu sosiaalityöntekijöiden toimesta 1535 kappaletta enemmän kuin vuonna 2019. Vuonna 2020 on sosiaalityöntekijöiden toimesta näin ollen valmisteltu kaikkiaan 47 prosenttia enemmän päätöksiä, kuin

vuonna 2019. Sosiaalityöntekijöiden valmistelemien päätösten määrät vaihtelevat suuresti sekä vuositasolla, että alueittain tarkasteltuna, vaikka päätösmäärät valmisteltujen ehkäisevien toimeentulotuen päätösten osalta ovatkin vuonna 2020 kasvanut kaikilla alueilla vuoteen 2019 verrattuna. Sosiaalityöntekijät ovat valmistelleet eniten ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä Pohjois-Helsingin alueella, (vuonna 2019 yhteensä 1584 kappaletta ja vuonna 2020 yhteensä 2571 kappaletta). Toiseksi eniten sosiaalityöntekijät ovat valmistelleet ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä Itä-Helsingin alueella, (vuonna 2019 yhteensä 991 kappaletta ja vuonna 2020 yhteensä 1153 kappaletta). Kolmanneksi eniten sosiaalityöntekijät ovat valmistelleet ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä Länsi-Helsingin alueella, (vuonna 2019 yhteensä 430 kappaletta ja vuonna 2020 yhteensä 647 kappaletta). Vähiten ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä on sosiaalityöntekijöiden osalta valmisteltu Etelä-Helsingin alueella, (vuonna 2020 yhteensä 227 kappaletta ja vuonna 2019 yhteensä 425 kappaletta.) Päätösmäärien eroihin vaikuttavat osaltaan myös kullakin alueella toimivien aikuissosiaalityön tiimien määrässä olevat erot sekä tiimeissä olevien sosiaalityöntekijöiden vakanssien määrä ja vakanssien kullinenkin täyttöaste. Kuviossa neljä esittelen sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten jakautumista vuosittain vuosina 2019 ja 2020 sekä päätösten alueellista jakautumista.

Kuvio 4. Sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten määrä vuonna 2019 ja 2020 sekä päätösten alueellinen jakautuminen päätösmäärien osalta.

Kun sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä tarkastellaan myönteisten ratkaisujen prosenttiosuuden perusteella, voidaan todeta, että myönteisiä ratkaisuja on Pohjois-Helsingin osalta sosiaalityöntekijöiden valmistelemista ratkaisuista sekä vuonna 2019, että 2020 ollut yli 90 prosenttia, Seuraavaksi eniten myönteisiä ratkaisuja on tehty Etelä-Helsingin alueella, jossa myönteisiä ratkaisuja valmisteluista ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuista on vuonna 2019 ollut 89 prosenttia ja vuonna 2020 85 prosenttia. Länsi-Helsingin alueella myönteisiä ratkaisuja valmistelluista ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuista on vuonna 2019 ollut 81 prosenttia ja vuonna 2020 83 prosenttia. Vähiten myönteisiä ratkaisuja on annettu sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten osalta Itä-Helsingin alueella, jossa valmistelluista ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuista on vuonna 2019 ollut myönteisiä noin 79 prosenttia ja vuonna 2020 77 prosenttia. Taulukossa yksi esitän alueittain vuosina 2019 ja 2020 kullakin alueella sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten kokonaismäärät, myönteisten ratkaisujen kokonaismäärät, sekä myönteisten ratkaisujen määrät prosenttiosuuksina sosiaalityöntekijöiden valmistelemista ehkäisevän toimeentulotuen päätöksistä.

Taulukko 1. Sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten kokonaismäärät, myönteisten ratkaisujen kokonaismäärät, sekä myönteisten ratkaisujen määrät alueittain prosenttiosuuksina vuonna 2019 ja 2020.

Alue	2019	Myönteiset päätökset 2019 kpl	Myönteiset päätökset 2019 %	2020	Myönteiset päätökset 2020 kpl	Myönteiset päätökset 2020 %
Etelä	256	227	88,7	425	359	84,5
Itä	991	784	79,1	1153	885	76,8
Länsi	430	346	80,5	647	535	82,7
Pohjoinen	1584	1436	90,7	2571	2320	90,2

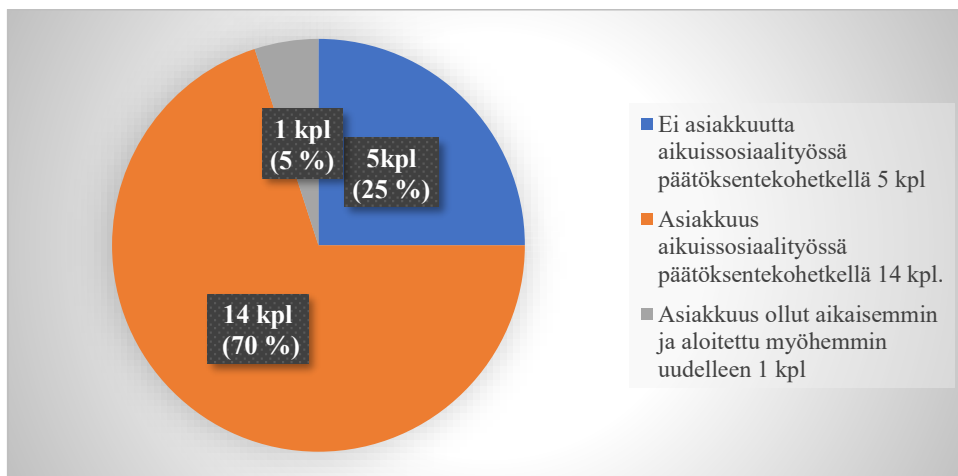
Tilastotiedon valossa tarkasteltuna voidaan todeta, että myönteisten ratkaisujen osuus vaihtelee alueittain merkittävästi. Todennäköisemmin asiakas on vuosina 2019 ja 2020 saanut ehkäisevän toimeentulotuen hakemukseensa myönteisen ratkaisun Pohjois-Helsingin alueelta ja epätodennäköisimmin Itä-Helsingin alueelta. Kun verrataan vuoden 2019 myönteisten ratkaisujen prosenttiosuutta vuoden 2020 myönteisten ratkaisujen prosenttiosuuteen, voidaan todeta, että kaikilla muilla alueilla myönteisten ratkaisujen osuus aikuissosiaalityön tiimien sosiaalityöntekijöiden valmistelemista ehkäisevän

toimeentulotuen päätöksistä on laskenut, mutta Länsi-Helsingin alueella myönteisten ratkaisujen osuus aikuissosiaalityön tiimin sosiaalityöntekijöiden valmistelemista ehkäisevän toimeentulotuen päätöksistä on kasvanut vuodesta 2019 vuoteen 2020 2,2 prosenttia.

6 ASIAKASTYÖN PROSESSIT JA SOSIAALITYÖN SUUNITELMALLISUUS

6.1 Sosiaalityön suunnitelmallisuus

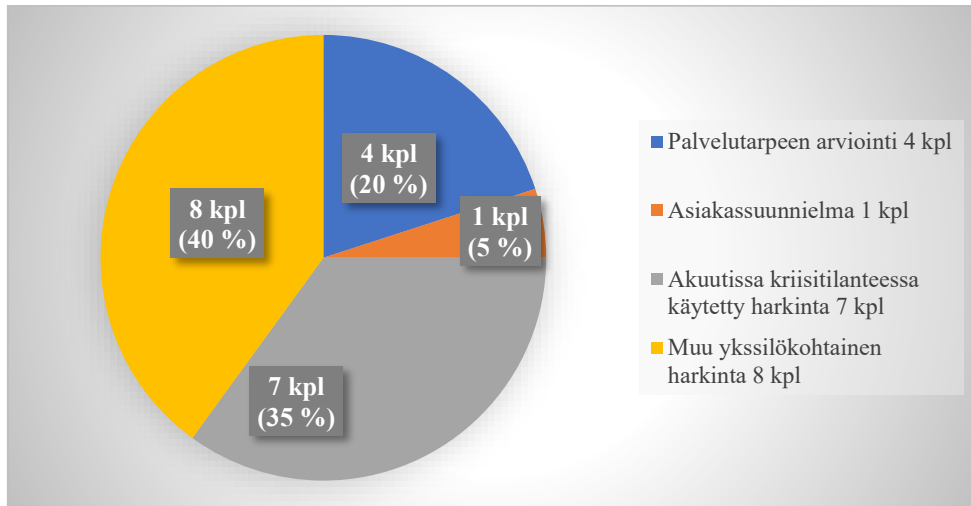
Varsinaisena tutkimusaineistona toimineiden kahdenkymmenen ehkäisevän toimeentulotuen päätöksen osalta voidaan havaita, että ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisaikana aikuissosiaalityön asiakkuudessa on ollut 14 asiakasta tai asiakasperhettä, eli 70 prosenttia asiakkaista tai asiakasperheistä. Yhdellä asiakkaalla tai asiakasperheellä, eli 5 prosentilla asiakkaista, tai asiakasperheellä ei ole ollut asiakkuutta aikuissosiaalityössä juuri päätöksentekohetkellä, mutta asiakkaalla tai asiakasperheellä on ollut aikaisemmin asiakkuus aikuissosiaalityössä ja asiakkuus on aloitettu sittemmin uudelleen. Viidellä asiakkaalla tai asiakasperheellä, eli 25 prosentilla asiakkaista tai asiakasperheistä ei ole ollut asiakkuutta aikuissosiaalityössä ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisaikana. Kuviossa viisi esittelen päätösten jakautumista asiakkuustietojen perusteella.

Kuvio 5. Päätösten jakautuminen asiakkuustietojen perusteella.

Kun päätöksiä tarkastellaan asiakastyön ja päätöksentekoon johtaneen prosessin näkökulmasta, voidaan todeta, että ehkäisevän toimeentulotuen päätöksistä neljässä päätöksessä, eli 20 prosentissa päätöksistä, päätöksenteko on perustunut sosiaalihuoltolain mukaiseen palvelutarpeen arviointiin. Yhden päätöksen osalta, eli viiden prosentin osalta päätöksistä päätöksenteko on perustunut aikuissosiaalityön asiakassuunnitelmaan. Seitsemän päätöksen, eli 35 prosentin osalta päätöksistä päätöksenteko on perustunut

akuutissa kriisitilanteessa käytettyyn harkintaan ja kahdeksan päätöksen osalta, eli 40 prosentin osalta päätöksistä muuhun yksilökohtaiseen harkintaan. Kuviossa kuusi esittelee päätösten jakautumisen asiakastyön prosessien perusteella.

Kuvio 6. Ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen asiakastyön prosessien perusteella.

Varsinaisen tutkimusaineiston perusteella voidaan todeta, että sosiaalityöntekijöiden päätöksenteko on perustunut palvelutarpeen arvioinnin tai asiakassuunnitelman sijaan pääasiassa yksittäiseen tapauskohtaiseen harkintaan, kokemuspohjaiseen tietoon sekä vakiintuneisiin käytäntöihin, sillä 70 prosenttia päätöksissä osallisina olleista asiakkaista tai asiakasperheistä on ollut aikuissosiaalityön asiakkuudessa ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisaikana, mutta vain 25 prosentille päätöksissä osallisina olleista asiakkaista tai asiakasperheistä on laadittu päätöksenteon ajankohtana sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi tai aikuissosiaalityön asiakassuunnitelma. 35 prosenttia päätöksistä on perustunut yksittäisen sosiaalityöntekijän akuutissa kriisitilanteessa toteuttamaan yksilökohtaiseen harkintaan ja 40 prosenttia muussa tapauskohtaisessa harkintavallan edellyttävässä tilanteessa toteuttamaan yksilökohtaiseen harkintaan ja harkintavallan käyttöön.

6.2 Harkintavallan käyttö

Analyysiprosessin tuloksena aineistosta voidaan havaita myös sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöä kuvaavia prosesseja. Ehkäisevän toimeentulotuen päätöksissä

sosiaalityöntekijän käyttämää harkintaa ja harkintavallan käyttöä on perusteltu muun muassa seuraavin perusteluin:

”... lapsiperheen omatoimisen selviytymisen edistämiseksi ...”

”... kertaluonteisesti erityisellä harkinnalla asiakkaan kokonaistilanne huomioiden.”

”... erityisellä harkinnalla asiakkaan kokonaistilanne huomioiden.”

”... harkinnalla kuntoutumisen tukemiseksi.”

Tutkimusaineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden toteuttama harkintavallan käyttö näyttäytyy ainakin osittain asiakassuhteen, professionaalisuuden ja byrokraattisuuden keskinäisessä vuorovaikutuksessa rakentuvana kokonaisuutena, joka muodostuu osittain toisiinsa limittyen vastuuttavasta ja objektivoivasta harkintavallasta, huolta pitävästä ja subjektivoivasta harkintavallasta sekä tietoa konstruktioivasta ja arvottavasta harkintavallasta. Harkintavallasta ja harkintavallan käyttöön sisältyy aina osittain päällekkäisiä tai toisiinsa limittyviä ja jopa keskenään ristiriitaisia ulottuvuuksia. Harkintavallasta ja harkintavallan käyttö kytkeytyy aina myös sosiaalityöntekijän eettiseen osaamiseen. Harkintavallasta käytettäessä kyseessä on aina kyse niin sosiaalityön, kuin yksittäisen työntekijän omaksumasta arvopohjasta sekä tietotaidosta, mutta myös vallasta. (Sirviö & Romakkaniemi & Lindh & 2015, 247–248, 259–260.)

Huomioni kiinnittyi myös siihen, että 35 prosentissa päätöksistä sosiaalityöntekijän harkintaa ja harkintavallan käyttöä ei ole perusteltu lainkaan. Ellisin (2014, 2274) mukaan sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on sekä koulutuksen tuoman asiantuntija profession, että työtä ohjavan käytännösääntöjen pohjalta tehdä monimutkaisissa tilanteissa samanaikaisesti eettisesti kestäviä ja tarvetta vastaavia järkeviä ratkaisuja. Tällöin sosiaalityöntekijöiden käyttämä harkinta perustuu samanaikaisesti sosiaalityön vahvoihin perusarvoihin, sääntö-ohjaukseen, sekä sosiaalityön perustehtävään. Sosiaalityön asiantuntijajosition mahdollistaa myös laajan sääntöohjauksen ylittävän tarveharkintaisen harkintavallan käytön. Vaikka sosiaalityöntekijät ovat käyttäneet lainsäätäjän heille suomaa harkintavallasta laajasti, tarveharkintaisesti ja joustavasti asiakkaan eduksi ja näin toimiessaan pyrkineet vastaamaan asiakkaiden elämäntilanteisiin liittyviin yksilöllisiin ja usein myös

ennakoimattomiin ja kompleksisiin tekijöihin, voidaan tutkimustuloksen perusteella todeta, että harkintavallan käyttö on palvelutarpeen arvioinnin tai asiakastyön suunnitelman sijaan pohjautunut pääasiassa yksilölliseen, tapauskohtaiseen harkintaan, kokemuspohjaiseen tietoon sekä vakiintuneisiin käytäntöihin. (Ellis 2014, 2274; Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 8, 12, 147; Kotkas 2014, 41–42, 46, 51.)

Tutkimustuloksen perusteella voidaan todeta, että ehkäisevän toimeentulotuen myöntämiseen liittyviin prosesseihin ja käytäntöihin tulee kiinnittää huomiota ja näitä prosesseja tulee kehittää siten, että ehkäisevä toimeentulotuki muodostuisi nykyistä vahvemmin luonteeltaan ennaltaehkäiseväksi ja todelliseksi aikuissosiaalityön työvälineeksi. Tavoitteen saavuttamiseksi aikuissosiaalityössä tulee nykyistä enemmän hyödyntää taloussosiaalityön ja rakenteellisen sosiaalityön orientaatioiden lisäksi myös kriittisen sosiaalityön, orientaatioin tarjoamia työmenetelmiä. Karen Healeyn (2014, 183–189, 191, 204) mukaan kriittisen sosiaalityön malleissa huomio kohdistuu samanaikaisesti sosiaalisiin, poliittisiin, yhteiskunnallisiin sekä taloudellisiin rakenteisiin, asiakkaiden oikeuksiin ja oikeudenmukaisuuden vaateen vahvaan eetokseen, kuin sosiaalityön prosesseihinkin. Kriittisen sosiaalityön orientaatio liitetään tyypillisesti erilaisten vähemmistöjen tai alisteisessa asemassa olevien ryhmien sosiaalisten, taloudellisten ja osallisuuden oikeuksien puolustamisen parissa tehtävään sosiaalityöhön sekä ajatukseen palveluiden käyttäjien itsensä yhdessä aikaansaamaan olosuhteiden muutokseen.

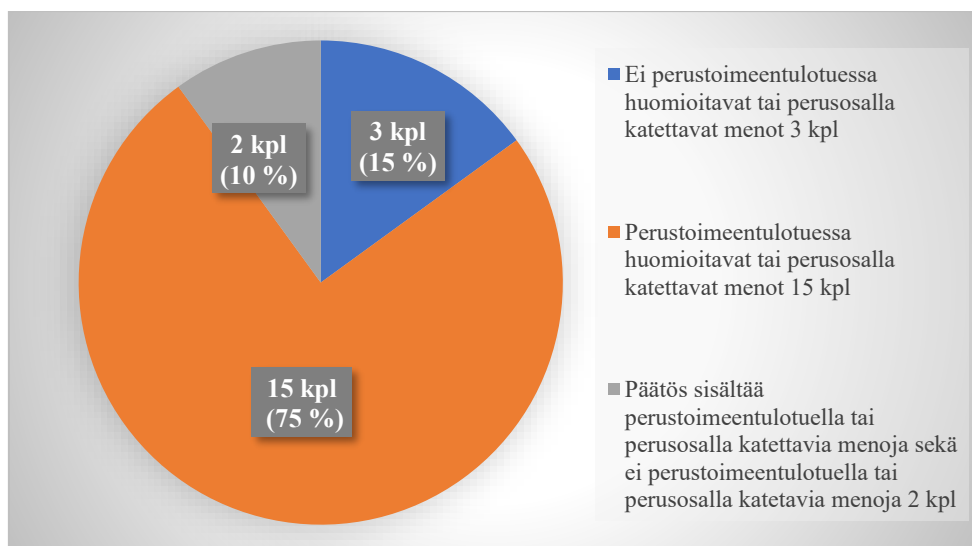
Mel Gray ja Stephen A. Webb (2013, 99–100, 103) toteavat kriittisen ajattelun ja kriittisen tutkimuksen olevan hyvin merkityksellinen niin yhteiskunnan kehityksen, kuin sosiaalityön käytännön työn kannalta. Sosiaalityön kriittinen orientaatio kiinnittää huomioita muun muassa valtaan, vallankäytön ja valtarakenteisiin liittyviin mekanismeihin sekä sarron ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Kriittisessä sosiaalityön tutkimuksessa huomio kiinnittyy ennen kaikkea epätasa-arvoisuutta luoviin rakenteisiin sekä työntekijän ja asiakkaan väliseen dialogiseen suhteeseen. Kriittisen sosiaalityön keskeisenä ajatuksena on pyrkimys muuttaa epätasa-arvoisuutta ja sortoa ylläpitäviä rakenteita. Kriittisen sosiaalityön orientaatio kulkee käsi kädessä kriittisen arvioinnin kanssa. Minna Kivipeltö ja Tuija Kotiranta (2014, 172, 176–177) toteavat kriittisen sosiaalityön arvioinnin mahdollistavan epätasa-arvoisuutta ylläpitävien ja tuottavien rakenteiden ja käytänteiden esiin nostamiseksi ja yhteiskunnan heikompiensaisten tilanteen parantamiseksi. Perustellusti voidaan todeta, että kriittinen arviointi edistää sosiaalityön perusarvojen

toteutumista. (Gray & Webb 2013, 99–100, 103; Healey 2014, 183–189, 191, 204; Kivipelto & Kotiranta 2014, 172, 176–177.)

7 EHKÄISEVÄN TOIMEENTULOTUEN KOHDENTUMINEN

7.1 Asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuva tuen tarve

Kun tutkimusaineistoa tarkastellaan muihin kuin perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin myönnetyn ehkäisevän toimeentulotuen ja perustoimeentulotuessa huomioitavien ja perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetyn ehkäisevän toimeentulotuen näkökulmasta, voidaan todeta, että kolmen päätöksen oalta, eli 15 prosentissa päätöksistä ehkäisevää toimeentulotukea on myönnetty muuhun, kuin perustoimeentulotuessa huomioitaviin, tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Kahden päätöksen osalta, eli 10 prosentissa päätöksistä ehkäisevää toimeentulotukea on myönnetty sekä perustoimeentulotuessa huomioitavia tai perustoimeentulotuen perusosalla katettavia menoihin, että ei perustoimeentulotuessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Viidentoista päätöksen osalta, eli 75 prosentissa päätöksistä ehkäisevää toimeentulotukea on myönnetty perustoimeentulotuessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Kuviossa seitsemän kuvaan päätösten jakautumista perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin, perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin ja sekä samanaikaisesti ei perustoimeentulotuessa huomioitaviin ja perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin.

Kuvio 7. Päätösten jakautuminen ei perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin, perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin ja sekä samanaikaisesti ei perustoimeentulotuessa huomioitaviin ja perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin.

Kun tutkimustuloksia tarkastellaan asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuvien tuentarpeiden osalta, on ehkäisevää toimeentulotukea myönnetty yksilökohtaisen harkinnan perusteella asumisen jatkumisen turvaamiseksi vuokravelkaan kahden päätöksen osalta, eli 50 prosentissa päätöksistä. Yhden päätöksen osalta, eli 25 prosentissa päätöksistä opiskelusta aiheutuviin erityisiin kustannuksiin sekä yhden päätöksen osalta, eli 25 prosentissa päätöksistä muihin, kuin paikallisliikenteen käytöstä aiheutuviin matkakustannuksiin. Taulukossa kaksi esittelen yksilökohtaisen harkinnan perusteella muuhun, kuin perustoimeentulotuella tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetyn ehkäisevän toimeentulotuen myöntämistä menotyypeittäin.

Taulukko 2. Yksilökohtaiseen harkintaan perustuvan ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen ei perustoimeentulotukeen sisältyvien menojen osalta

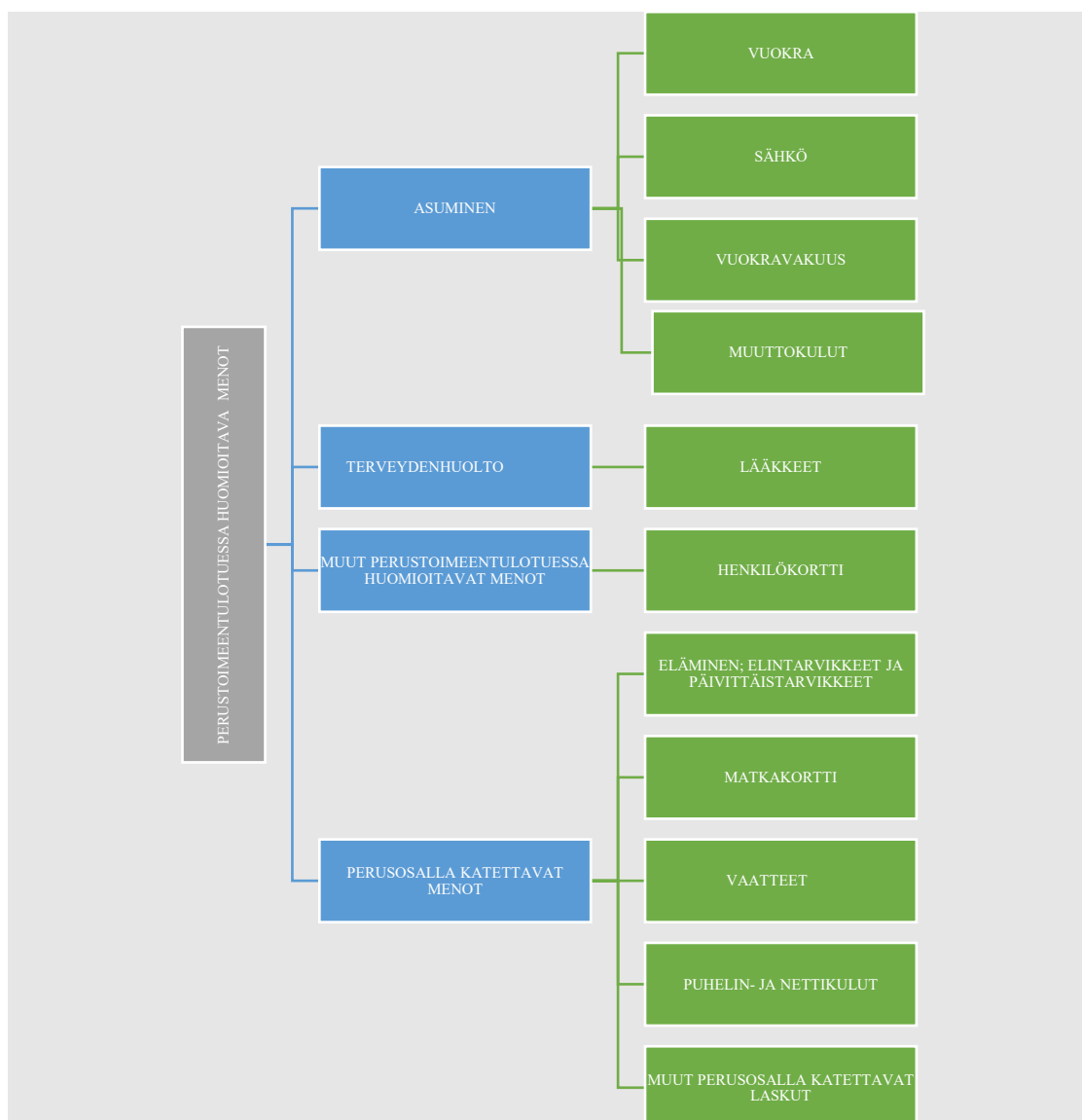
MENO	KPL	%
Vuokravelka	2	50
Opiskelumenot	1	25
Muut matkakustannukset	1	25
YHT	4	100

Asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuvien tuentarpeiden osalta voidaan havaita, että valtaosa, 50 prosenttia, myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta kohdistuu vuokravelkoihin. Tutkimustuloksen osalta on merkillepantavaa, että ehkäisevä toimeentulotuki on kohdentunut pääasiassa muihin kustannuksiin, kuin asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuviin tarpeisiin. On mahdollista, että palvelutarpeen arvioitiin tai asiakassuunnitelmaan perustuvan ehkäisevän toimeentulotuen käytön vähäisyys heijastuu myös asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuvaan tuentarpeeseen myönnetyn ehkäisevän toimeentulotuen alhaiseen osuuteen.

7.2 Viimesijaiseen perusturvaan sisältyviin kustannuksiin myönnetty ehkäisevä toimeentulotuki

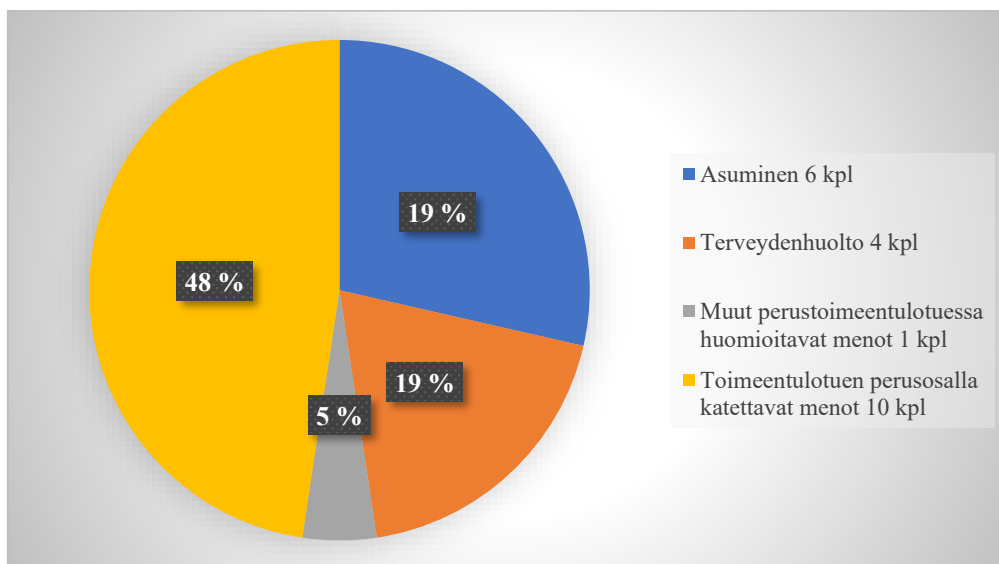
Kuten luvussa 8.1 todettiin, 75 prosentissa ehkäisevän toimeentulotuen päätöksissä harkinnanvaraista tukea on myönnetty perustoimeentulotuessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Myönnetty ehkäisevä toimeentulotuki on

kohdentunut seuraaviin perustoimeentulotuessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin; asumisesta aiheutuviin menoihin, kuten muuttokuluihin, vuokravakuuteen ja vuokraan, sekä sähkön käytöstä aiheutuviin kustannuksiin. Terveystuotokustannuksiin, lääkkeisiin sekä muihin perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin, kuten henkilökorttiin. Lisäksi ehkäisevää toimeentulotukea on myönnetty perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin; Elämiseen, elintarvikkeisiin ja päivittäistarvikkeisiin, HSL-matkakorttiin, vaatteisiin, passikuviin sekä puhelin- ja nettikuluihin. Kuviossa kahdeksan esittelen Perustoimeentulotukeen sisältyvät menot, joihin on myönnetty ehkäisevää toimeentulotukea.

Kuvio 8. Perustoimeentulotukeen sisältyvät menot, joihin on myönnetty ehkäisevää toimeentulotukea.

Kun ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä tarkastellaan suhteellisena osuuksina perustoimeentulotuessa huomioitavien menojen ja perustoimeentulotuen perusosalla katettavien menojen osalta voidaan todeta, että 19 prosenttia perustoimeentulotuessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut asumiseen liittyviin kustannuksiin. Samoin 19 prosenttia perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut terveydenhuoltoon liittyviin kustannuksiin. Yksi prosentti perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut muihin perustoimeentulotuessa huomioitaviin menoihin. 48 prosenttia perustoimeentulotuessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin kustannuksiin. Kuviossa yhdeksän esittelen perustoimeentulotukeen sisältyvien ja perusosalla katettavien menojen suhdetta niihin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta. Kuviossa on huomioitu jokainen perustoimeentulotukeen sisältyvä tai perusosalla katettava meno omana yksikkönään.

Kuvio 9. Perustoimeentulotukeen sisältyvien tai perustoimeentulotuen perusosalla katettavien menojen suhde myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta.

Tutkimustuloksen perusteella voidaan todeta, että ainoastaan 15 prosenttia myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut asiakkaan tai asiakasperheen erityisistä

olosuhteista johtuviin kustannuksiin ja 75 prosenttia myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut perustoimeentulotuessa huomioon otaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Lisäksi 10 prosenttia myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut samanaikaisesti sekä asiakkaan tai asiakasperheen erityistä olosuhteista johtuviin kustannuksiin, että perustoimeentulotuessa tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Tutkimustuloksen osalta huomio kiinnittyy erityisesti perustoimeentulotuen perusosalla katettavien kustannusten suureen osuuteen annetuissa ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuihin, sillä 48 prosenttia perustoimeentulotuessa huomioon otaviin kustannuksiin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin kustannuksiin.

7.3 Ehkäisevä toimeentulotuki elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäjänä

Analyysiprosessin tuloksena aineistosta nousi esiin asiakkaan sosiaalista toimintakykyä ja elämänhallinnan tukemiseen liittyviä prosesseja ja ratkaisuja. Kun varsinaisen tutkimusaineiston muodostavia ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä tarkastellaan elämänhallinnan tukemisen ja sosiaalisen toimintakyvyn edistämisen näkökulmasta, on tapauskohtaiseen harkintaan perustuneiden ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisujen tavoitteena ollut henkilön tai perheen toimintaedellytysten turvaaminen ja sitä kautta elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn säilyttäminen, parantaminen tai palauttaminen. Sosiaalityöntekijät ovat perustelleet elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn tukemista muun muassa seuraavin perustein:

”... erityisellä harkinnalla lääkehoidon toteutumisen / jatkumisen turvaamiseksi...”

”... harkinnalla taloudellisen tilanteen tasapainottamiseksi.”

”...erityisellä harkinnalla asumisen turvaamiseksi.”

”... tuetaan kertaluonteisesti erityisellä harkinnalla itsenäistä suoriutumista arjessa.”

Toimeentulotukilain (30.12.1997/1412) ensimmäisessä pykälässä määritellään ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksiksi henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden ja omatoinen suoriutumisen edistäminen sekä syrjäytymisen ja pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden ehkäiseminen. Ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisellä on

osaltaan tuettu yksilön tai perheen ulkoista elämänhallintaa turvaamalla yksilölle tai perheelle heille välttämättömiä tai tarkoituksenmukaisia aineellisia ja taloudellisia resursseja, sekä asiakkaan tai asiakasperheen selviytymistä omaan toimintaympäristöönsä liittyvistä rooleista sekä arkipäivän toiminnoista. (Roos 1987, 64–67; Hautamäki 1997, 47; Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412; Liukko 2006, 84; Saari 2015, 10; Simonen 2009, 65; Tiikkainen & Pynnönen 2018, 2.)

Tutkimustulosten perusteella nousi vahvasti esiin tarve taloussosiaalityön orientaation hyödyntämiselle nykyistä laajemmassa mittakaavassa. Katri Viitasalo (2019, 8) toteaa, että taloussosiaalityön tarjoaman keinovalikoiman hyödyntäminen jäsentää myös taloudellisen tuen myöntämistä, sillä tällöin harkinnanvaraisen taloudellisen tuen myöntäminen perustuu kokonaisvaltaiseen taloudellisen tilanteen ja taloudellisten ongelmien arviointiin. Katri Viitasalo (2019, 9) sekä Pekka Karjalainen, Anna Metteri ja Minna Strömberg-Jakka (2019, 63–64) ovat todenneet, että käytännön tasolla taloussosiaalityötä voidaan toteuttaa suunnitelmallisen sosiaalityön keinoin muun muassa talouteen ja taloudenhallintaan sekä etuuksiin liittyvänä ohjauksena ja neuvontana, sekä hyödyntämällä laajemmin varojen välityksen (välitystilin) tarjoamia mahdollisuuksia asiakkaan taloudenhallinnan tukemisessa. Taloussosiaalityötä voitaisiin toteuttaa myös tekemällä laajemmin yhteistyötä esimerkiksi Talous- ja velkaneuvonnan sekä Sosiaalisen luotouksen kanssa. Yhteisöjen tasolla toteutettavassa taloussosiaalityössä tavoitteena on tukea ja edistää asiakkaan tai asiakasryhmien pääsyä taloutta ja taloudenhallintaa tukevien palveluiden piiriin. Myös ehkäisevä toimeentulotuki nähdään merkittävänä taloussosiaalityönkin työvälineenä. (Karjalainen & Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 63–64; Viitasalo 2018, Viitasalo 2019, 8–9.)

Lisäksi tarvitaan nykyistä vahvemmin myös rakenteellisen sosiaalityön tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämistä. Rakenteellinen sosiaalityö toimii työkaluna muun muassa asiakkaiden elämänhallintaa ja sosiaalista toimintakykyä haastavien yhteiskunnan ja talouden rakenteiden, kuten riittämättömän perusturvan taso esiintuomiseksi. Kuten Pohjola ym (2014, 282–283, 285–292) ovat todenneet, rakenteellisen sosiaalityön keskiössä on ihmisten elinolosuhteisiin liittyvän tiedon tuottaminen, sekä erilaisiin hyvinvoinnin vajaisiin ja ongelmien kasaumiin liittyvän tiedon tuottaminen. Kate M. Murray ja Steven F. Hick (2013, 110–111) ovat puolestaan todenneet, että rakenteellisen sosiaalityön keskeisenä ajatuksena on, että yksilö ja yhteiskunnan toiminnalliset ja poliittiset rakenteet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Rakenteellinen sosiaalityö on

vaikuttamistyötä, jonka tehtävänä on nostaa esiin epätasa-arvoisuutta tuottavia ja ylläpitäviä rakenteita ja toimia näiden rakenteiden muuttamiseksi sekä resurssien, pääoman ja vallan epätasaisen jakautumisen vastustamiseksi. Rakenteellinen sosiaalityö tarjoaa aikuissosiaalityölle työkalun sosiaalityön asianajotehtävän toteuttamiseksi yksilön oikeuksien ja riittävien resurssien saavuttamiseksi, asiakkaan kanssa yhteisen tiedon rakentamiseen ja muutoksen tukemiseen, epätasa-arvoisuutta aiheuttavien rakenteiden paljastamiseen ja poliittiseen päätöksentekoon ja rakenteisiin vaikuttamiseksi. (Murray & Hick 2013, 110–111; Pohjola ym 2014, 282–283, 285–292.)

8 POHDINTA

8.1 Tutkimuksen luotettavuus

Tiedän, etten koskaan tule saaman täysin yksiselitteistä vastausta kysymyksiini, olenko rajannut tutkielmani otannan juuri parhaalla mahdollisella tavalla tai oikein tai onko satunnaisotannalla valikoitunut aineistoni todella riittävän suuri ja kattava. Jari Eskola ja Juha Suoranta (2014, 60–63) toteavat, että laadullisen tutkimuksen aineiston kokoon, edustavuuteen ja yleistettävyyteen liittyvät kysymykset ovat osaltaan haasteellisia siksi, että kysymyksenasettelu juontaa juurensa määrälliseen tutkimukseen. Eskolan ja Suorannan mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston kokoon, edustavuuteen ja yleistettävyyteen liittyvät kysymykset on tarkoituksenmukaista kytkeä juuri laadullisen tutkimuksen teoriaperinteeseen.

Laadullisessa tutkimuksessa käytetään usein tarkoituksenmukaista, harkinnanvaraista otantaa tai näytettä, jolloin otanta tai näyte voi koostua yhtä hyvin pienestä tai suuresta tapausmäärästä. Aineiston koolla ei sinänsä ole suoranaisesti vaikutusta tutkimuksen onnistumiseen tai epäonnistumiseen, kunhan aineisto on tutkimuksen kannalta riittävä. Yleistysten sijaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston tehtävänä on auttaa tutkijaa lisäämään tutkittavaan asiaan liittyvää käsitteellistä ymmärrystä. Anita Saaranen-Kauppinen ja Anna Puusniekan (2006) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston määrän rajaaminen on perusteltua jo aineiston analyysin näkökulmasta tarkasteltuna. Todella suurta aineistoa on työlästä analysoida, eikä se välttämättä tuota kattavampaa tietoa, kuin rajatumpi aineisto. Aineiston rajaus on tarkoituksenmukaista myös tutkimukseen käytettävien resurssien näkökulmasta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Eskola & Suoranta 2014, 60–63.)

Aineiston kylläntymisen eli saturaation perusajatuksena on, että tietty määrä tapauksia kykene tuottamaan aineistosta saatavilla olevan informaation. Saturaatiopistettä ei aina kuitenkaan voida määrittää etukäteen, vaan aineiston saturoitumista on seurattava tutkimuksen edetessä. Aineistoa voidaan perustellusti pitää saturoituneena, kun aineisto alkaa tuottaa riittävästi samakaltaisia vastauksia. Laadullisessa tutkimuksessa saturaation toteutumista on käytännössä hyvin haasteellista todeta. Laadullisen aineiston kohdalla

aineiston riittävän tarkka rajaaminen on käytännössä aineiston saturoitumista merkityksellisempää. Laadullisessa tutkimuksessa on tiivistetysti kysymys teoreettisesti kattavasta tapauskohtaisesta analyysistä, jossa teoreettisen edustavuuden perusajatuksen mukaisesti kukin tutkittava tapaus edustaa yleisesti tutkimuksen kohteena olevaa joukkoa. (Eskola & Suoranta 2014, 63–65.)

Minun on siis tullut luottaa, että laadullisen tutkimuksen satunnaisotannan periaatteen mukaisesti kaikilla määriteltynä ajankohtana annetuilla ehkäisevän toimeentulotuen päätöksillä on ollut yhtäläinen mahdollisuus valikoitua mukaan ja että nämä varsinaiseksi tutkimusaineistoksi satunnaisotannalla valitut 20 päätöstä edustavat perusjoukkoa yhtä kattavasti, kuin kaikki muutkin päätökset, minun on tullut luottaa laadullisen tutkimuksen peruseriaatteisiin. Minun on tullut hyväksyä myös se tosiasia, ettei laadullisen tutkimuksen osalta – jos minkään tutkimuksen – koskaan saada yhtä ainoaa totuutta tai oikeaa vastausta. Sillä kyseessä on aina jonkin asteinen tapaustutkimus, joka kertoo jostakin tietyistä aineistosta ja tietyn aineiston tuottama tulos on tietyn tiedeyhteisön sopiman tavan mukaisesti yleistettävissä yleisemmäksi tiedoksi. Mielestäni Eskola ja Suoranta (2014, 65) kiinnostavat aineiston kattavuuden osalta huomiota hyvin keskeiseen asiaan todetessaan, että huolellinen perehtyminen aineistoon on aineiston kokoa oleellisempi tekijä, sillä silloin voidaan varmistua, että kyseessä on todella aineistosta nouseva tutkimustulos, eikä jokin yksittäinen satunnaisuus.

8.2 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä Helsingin kaupungin yli 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön asiakkaiden osalta sosiaalihuoltolain tarkoittamalla tavalla palvelutarpeen arviointiin tai asiakassuunnitelmaan perustuvana suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineenä. Lisäksi tavoitteena oli saada tietoa siitä, millaisen harkinnan perusteella ja mihin erityisistä olosuhteista johtuvaan harkinnanvaraiseen toimeentulotuen tarpeeseen sosiaalityöntekijät ovat myöntäneet asiakkaalle ehkäisevää toimeentulotukea.

Ensimmäinen tutkimustulos liittyy sosiaalityön suunnitelmallisen toteutuksen vähäiseen osuuteen. Varsinaisen tutkimusaineiston perusteella vain 25 prosentille päätöksissä osallisina olleista aikuissosiaalityön asiakkuudessa oleville asiakkaille tai asiakasperheille oli

päätöksenteon ajankohtana laadittu sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi tai aikuissosiaalityön asiakassuunnitelma, vaikka 70 prosenttia päätöksiin osallisena olleista asiakkaista tai asiakasperheistä ovat pidempiaikaisesti olleet aikuissosiaalityön asiakkuudessa. Tulosta voi osaltaan selittää suuri akuutissa kriisitilanteessa annettujen ehkäisevän toimeentulotuen päätösten osuus, sillä 35 prosenttia päätöksistä on perustunut yksittäisen sosiaalityöntekijän akuutissa kriisitilanteessa toteuttamaan yksilökohtaiseen harkintaan. Toisaalta kuitenkin jopa 40 prosenttia annetuista ehkäisevän toimeentulotuen päätöksistä on perustunut sosiaalityöntekijän muussa, kuin akuutissa kriisitilanteessa toteuttamaan tapauskohtaiseen harkintaan ja harkintavallan käyttöön.

Millaiseen tietoon asiakkaan kokonaistilanteesta tai asiakkaan tilanteeseen vaikuttavista tekijöistä sosiaalityöntekijän käyttämä harkinta ja sen perusteella tehtävä päätös on mahdollista perustaa ilman palvelutarpeen arviointia tai muuta laajempaa kokonaistilanteen arviointia? Sillä erityisesti juuri toimeentulotukityöhön liittyvään harkintavallan käyttöön kiteytyvät sosiaalityön suuret peruskysymykset; Kyky tunnistaa ja tunnustaa yksittäisen asiakkaan ainutlaatuisuus, sekä sosiaalityön tehtävä sosiaalisten oikeuksien puolestapuhujana ja puolustajana. Kuten Laura Kalliomaa - Puha, Toomas Kotkas ja Marketta Rajavaara (2014, 10) ovat mielestäni varsin oivallisesti todenneet, asettavat palveluiden henkilökohtaistaminen ja toimeentuloturvan yksilöllistyminen suuria vaateita myös sosiaalityöntekijän harkinnan ja harkintavallan käytölle, sillä mitä yksilöllisempiä ja etuuksia tai palveluita haluamme asiakkaille tarjota, sitä enemmän tarvitaan harkintaa. Ei siis ole lainkaan yhdentekevää, millaisen tiedon pohjalta sosiaalityöntekijät tätä harkintaa toteuttavat. Tutkimustuloksen perusteella voidaan yksiselitteisesti todeta, että sosiaalityöntekijöiden päätöksenteko on perustunut palvelutarpeen arvioinnin tai asiakassuunnitelman sijaan pääasiassa yksittäiseen tapauskohtaiseen harkintaan, kokemuspohjaiseen tietoon sekä vakiintuneisiin käytäntöihin.

Toinen tutkimustulos liittyy sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöön, harkintavallan käytön eroihin ja eri palvelupisteiden asiakkaiden eriarvoiseen asemaan sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käytön suhteen. Tutkimustuloksen perusteella voidaan todeta, että toisaalta sosiaalityöntekijät ovat hyödyntäneet kattavasti oman ammattialansa asiantuntemukseen liittyvää asiantuntijaharkintaa ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiin liittyvässä harkintavallan käytössään. Sosiaalityöntekijät ovat käyttäneet harkintavaltaa laajasti, joustavasti ja kattavasti asiakkaan eduksi sosiaalihuoltolain ja toimeentulotukilainsäädännön normituksen toteuttamisessa ja pyrkineet näin vaikuttamaan asiakkaan

elämänhallintaa ja sosiaalista toimintakykyä haastaviin tekijöihin. Toisaalta huomioni kiinnittyi myös siihen, että 35 prosentissa annetuista ehkäisevän toimeentulotuen päätöksistä sosiaalityöntekijät eivät olleet lainkaan perustelleet harkintavaltansa käyttöä. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava, että sosiaalityöntekijät tekevät paljon akuutissa kriisitilanteessa tehtävää työtä paljon palveluita ja erityistä tukea tarvitsevien ihmisten parissa. Sosiaalityön asiakkaiden elämäntilanteet ovat usein hyvin monimutkaisia ja kompleksisia, jolloin ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuissa tarvitaan laaja-alaista ammatilliseen tietoon pohjautuvaa harkintavallan käyttöä. Sosiaalityöntekijän tulee kuitenkin aina sekä lainsäädännön nojalla, että sosiaalityön eettisten periaatteiden velvoittamana perustella antamassaan ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisussa käyttämäänsä harkintaa harkintavallan käyttöä.

Lisäksi tilastotiedon perusteella voidaan todeta, että eri alueilla työskentelevät sosiaalityöntekijät käyttävät harkintavaltaa hyvin eri tavalla. Vaikka yksittäisten asiakkaiden tai asiakasperheiden tilanteet tai yksittäiset ehkäisevän toimeentulotuen hakemukset ja niihin liittyvät ratkaisut ovat aina yksilöllisiä ja tapauskohtaiseen harkintaan perustuvia ratkaisuja, voidaan perustellusti todeta, että eri alueiden asiakkaat ovat sosiaalityöntekijän käyttämän harkintavallan osalta hyvin eriarvoisessa asemassa. Asiakkaalle tai asiakasperheelle myönteisten ratkaisujen määrässä on havaittavissa alueiden välillä jopa yli 13 prosentin ero. Alueella, jossa on tarkastelujakson vuositasoilla tarkasteltuna annettu kaikkein eniten ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä, on annetuista ratkaisuista myös suurin prosentuaalinen osuus, yli 90 prosenttia, ollut myönteisiä ratkaisuja. Alueella, jolla on tarkastelujakson vuositasoilla tarkasteltuna annettu kaikkein vähiten myönteisiä ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuja, (vuonna 2019 79 prosenttia ja vuonna 2020 77 prosenttia), on annettu alueittain tarkasteltuna toiseksi eniten ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuja.

Kun sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttöä tarkastellaan yhteiskunnan toimivuuden näkökulmasta, perustuu harkintavallan käyttö toisaalta asiakkaiden ja asiakasperheiden ongelmatilanteiden monimutkaisuuteen ja niitä koskevaan varsin epätäydelliseen tietoon ja toisaalta taloudellisten voimavarojen rajallisuuteen. Akuuteissa kriisitilanteissa ei aina ole mahdollista hankkia kovin laaja tietoperustaa päätöksenteon pohjaksi, vaan työntekijän tulee kyetä toimimaan parhaan ammattieettisen ja ammatillisen osaamisensa ja tietotaitonsa varassa kaiken käytettävissä olevan tiedon pohjalta. Ajattelen, että akuutissa kriisitilanteessa tehtyjä ratkaisuja, tai niiden perustaa oleellisempaa on akuutin kriisitilanteen jälkeen tehtävät toimet ja ratkaisut. Akuutin kriisitilanteen ratkaisun jälkeen sosiaalityön

asiakkaiden palvelutarve tulee aina arvioida, jotta jatkotyöskentely muodostuisi asiakkaan tarvetta ja kokonaistilannetta vastaavaksi, tietoon pohjautuvaksi ja sosiaalityön osalta mahdollisimman vaikuttavaksi. Sosiaalityöntekijän käyttämän harkinnan ja harkintavallan tieto-ohjautuvuutta voitaisiin edistää muun muassa formatiivisin; koulutukseen sekä näyttöön ja tutkimukseen pohjautuvien asiakastyön käytäntöjen avulla. Tieto-ohjautuvuutta voitaisiin edistää muun muassa hyödyntämällä deliberatiivisia välineitä harkinnan argumentaatioperustan vahvistamiseksi. Hyödyntämällä vahvemmin erilaisia osallistavia välineitä ja menetelmiä asiakkaiden saamiseksi paremmin mukaan heitä itseään koskevaan päätöksentekoon sekä vahvistamalla työntekijöiden motivaatiota erilaisien kannustimien avulla. (Kalliomaa-Puha & Kotkas & Rajavaara 2014, 9; Rajavaara 2014, 144.)

Kolmas huomionarvoinen tutkimustulos liittyy asiakkaan tai asiakasperheen erityisistä olosuhteista johtuviin menoihin myönnetyn ehkäisevän toimeentulotuen ja perustoimeentulotukeen sisältyviin, tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin myönnetyn ehkäisevän toimeentulotuen suhteellisiin osuuksiin. Tutkimustuloksen perusteella tarkasteltuna ainoastaan 15 prosenttia myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut asiakkaan tai asiakasperheen erityisistä olosuhteista johtuviin kustannuksiin ja 75 prosenttia myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut perustoimeentulotuksessa huomioitaviin tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin. Lisäksi 10 prosenttia myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut samanaikaisesti sekä asiakkaan tai asiakasperheen erityisistä olosuhteista johtuviin kustannuksiin, että perustoimeentulotuksessa tai perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin menoihin.

Erityisesti huomio kiinnittyy perustoimeentulotuen perusosalla katettavien kustannusten suureen osuuteen annetuissa ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuissa, sillä 48 prosenttia perustoimeentulotuksessa huomioitaviin kustannuksiin myönnetystä ehkäisevästä toimeentulotuesta on kohdistunut perustoimeentulotuen perusosalla katettaviin kustannuksiin. Tutkimustuloksen perusteella voidaan todeta, että ehkäisevän toimeentulotuen käyttö on kohdentunut ennaltaehkäisevän ja suunnitelmallisuuteen pohjautuvan tavoitteen sijaan pääsääntöisesti korjaaviin toimenpiteisiin. Lisäksi voidaan todeta, että myönnetty ennaltaehkäisevä toimeentulotuki on kohdentunut asiakkaan erityisistä olosuhteista johtuvan tuen tarpeen sijaan suurelta osin viimesijaiseen perusturvaan sisältyviin kustannuksiin. Tutkimustuloksen perusteella voidaan kiteytetysti todeta, että ehkäisevällä

toimeentulotuella on pitkälti täydennetty viimesijaista perusturvaa tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sosiaalityön toteuttamisen sijaan.

Ilman laaja-alaista tietoa asiakkaan tai asiakasperheen kokonaistilanteesta, eli palvelutarpeen arviointia, ei ole mahdollista tukea asiakasta suunnitelmallisesti, oikea-aikaisesti ja vaikuttavasti siten, että myönnetty tuki edistäisi asiakkaan sosiaalista toimintakykyä ja elämänhallinnan kohentumista, vaan tuki jää yksittäisiksi ja pistemäisiksi ratkaisuuksi. Ilman laajempaa tietoa ja ymmärrystä asiakkaan kokonaistilanteesta ja asiakkaan kanssa laadittuja työskentelyn tavoitteita ohjaava suunnitelmaa ei myöskään ole mahdollista toimia vuorovaikutteisella ja asiakasta tai asiakasperhettä voimaannuttavalla työskentelyotteella. Työskentelyn tulee olla tavoitteellista ja suunnitelmallisesti toteutettua asiakkaan toimintakyvyn vahvistamiseen ja sen myötä paremman elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn saavuttamiseen tähtää toimintaa (Liukko 2006 84–85). On mahdollista, että aikuissosiaalityön pitkä historia perustoimeentulotuen ja viimesijaisen perusturvan käsittelijänä heijastuu edelleen myös sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöön ja päätöksentekokulttuuriin. On myös mahdollista, että toimeentulotukityön jakauduttua perustoimeentulotuen kelasiirron myötä kahden eri toimijan välille, on sosiaalityöntekijöiden taloussosiaalityöhön liittyvän osaamisen kehittämiseen kiinnitetty liian vähän huomiota, sillä nykyisessä tilanteessa myös taloussosiaalityön osaaminen on korostuneessa roolissa. (Zechner & Paavola 2020, 446).

Aikuissosiaalityössä tulisi nykyistä vahvemmin hyödyntää niin taloussosiaalityön, rakenteellisen sosiaalityön, kuin kriittisen sosiaalityön orientaatioiden tarjoamaa tietoperustaa ja mahdollisuuksia sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttöä ohjaavien käytännön työmenetelmien ja ennen kaikkea ehkäisevän toimeentulotukeen liittyvien käytäntöjen kehittämiseksi siten, että ehkäisevästä toimeentulotuesta muodostuisi todellinen, ennaltaehkäisevästi vaikuttava aikuissosiaalityön työväline. Ilman taloussosiaalityön, rakenteellisen sosiaalityön ja kriittisen sosiaalityön orientaatioiden hyödyntämistä aikuissosiaalityö ei voi toteuttaa sille asetettua heikommassa asemassa olevien ihmisten tai ihmisryhmien oikeuksien ja toimintaedellytysten puolustamiseksi asetettua asianajotehtävää. Kuten Kathryn Ellis (2014, 2284) toteaa, tarvitaan aikuissosiaalityön käytännön toteuttamisessa vahvemmin radikaalin sosiaalityön elementtejä; laadukasta ja tukevaa tapauskohtaista työskentelyä ja asiakkaan rinnalla kulkevaa auttamistyötä, mutta myös aikuissosiaalityön asiakkaiden puolesta toteutettavaa yhteiskunnallista asianajotyötä.

Ilman rakenteellisen sosiaalityön tai kriittisen sosiaalityön orientaatioiden ja taloussosiaalityön orientaation vahvempaa hyödyntämistä ei ole mahdollista vaikuttaa aikuissosiaalityön asiakkaiden elämänhallintaa ja sosiaalista toimintakykyä heikentäviin yhteiskunnallisiin tai paikallisiin rakenteisiin. Ajattelen, että aikuissosiaalityössä tulee pyrkiä kaikkiin keinoihin tuottamaan lisää tietoa yhteiskunnallisen ja paikallisen päätöksenteon pohjaksi. Rakenteellisen sosiaalityön kova ydin kiteytyy sosiaaliseen vaikuttamiseen, vallattomien puolelle asettumiseen ja heikoimmassa asemassa olevien ihmisten asianajoon heidän osallisuutensa ja yhteiskunnallisen toimintaedellytysten lisäämiseksi. Rakenteellisen sosiaalityön tieto- ja strategiatyöllä sekä inkluusio- ja asianajotyön avulla pyritään vaikuttamaan yhteiskuntaan yksilön ja yhteisöjen parempien ja oikeudenmukaisempien rakenteiden ja toimintaympäristöjen aikaansaamiseksi. (Ks. Pohjola 2014.)

Ehkäisevänä toimeentulotukena asiakkaalle myönnetty taloudellinen tuki on paljon muutakin, kuin asiakkaan tai asiakasperheen taloudellista tilannetta edistävä taloudellinen tuki. Ilman riittävää taloussosiaalityön orientaation hallintaa ja siihen liittyviä uusia toimintatapoja ei talouteen ja toimeentuloon liittyviä kysymyksiä onnistuta käsittelemään riittävän laaja-alaisesti, eikä ehkäisevä toimeentulotuki voi muodostua suunnitelmalliseksi ja luonteeltaan ennaltaehkäiseväksi toimenpiteeksi, jolla voitaisiin vahvistaa yksilöiden, perheiden ja taloudellisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien taloudellista toimintakykyä ja sitä kautta yksilöiden ja perheiden elämänhallintaa ja sosiaalista toimintakykyä. Taloussosiaalityön orientaation mukaisen toimintakulttuurin tulisi yksilön lisäksi kohdentua läpileikkaavasti asiakas- ja perhekohtaisiin palveluihin, koko palvelujärjestelmään sekä niiden systemaattiseen kehittämiseen, ympäröiviin yhteisöihin, sekä rakenteellisena asianajotehtävänä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. (Ks. Viitasalo 2018, 97; Zechnerin & Paavola 2020, 446).

Ajattelen, että yksi tämän tutkimuksen keskeisistä tuloksista; ehkäisevän toimeentulotuen kohdistuminen vahvasti viimesijaista perusturvan paikkaamiseen on merkittävä tulos niin paikallisesti, kuin yhteiskunnallisestikin tarkasteltuna. Tutkimustulos on vahva signaali siitä, että viimesijaisen perusturvan taso on niin alhainen, etteivät perusturvan varassa elävät ihmiset selviydy viimesijaisen perusturvan varassa, vaan he joutuvat suuressa määrin turvautumaan myös kunnan myöntämään harkinnanvaraiseen toimeentulotukeen selvitäkseen jokapäiväisestä elämästään. Helsingin kaupungin, sekä yleisemmin kuntien kannalta tarkasteltuna tämä tarkoittaa riittämättömän perusturvan paikkaamiseen kuluvaan menoerää sen sijaan, että varat käytettäisiin suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti

asiakkaan elämähallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseen. Kyse ei ole vähäpätöisestä asiasta, sillä Helsingin kaupungin aikuissosiaalityön yksiköiden sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä koskevan tilastotiedon perusteella voidaan havaita, että sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten määrät ovat merkittäviä. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen päätösten määrä on noussut vuodesta 2019 vuoteen 2020 kaikkiaan 47 prosenttia eli sosiaalityöntekijöiden valmistelemien ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisujen määrä on kasvanut merkittävästi, mikä tarkoittaa myös taloudellisten resurssien kohdentumista kasvavassa määrin muuhun, kuin suunnitelmallisen ja ennaltaehkäisevän työ toteuttamiseen.

Tutkimustulosten perusteella syntyi myös ajatuksia jatkotutkimuksen tarpeesta. Ajattelen, että tutkimustuloksen perusteella olisi erittäin tarpeellista, mutta myös erittäin mielenkiintoista tutkia tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten Helsingin kaupungin viranhaltijoina toimivat sosiaalityöntekijät toteuttavat aikuissosiaalityön asiakkaiden kanssa sosiaalihuoltolain mukaisia palvelutarpeen arviointeja ja mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että palveluntarve jää aikuissosiaalityön sosiaalityön asiakkaiden osalta sosiaalihuoltolain asettamasta velvoitteesta huolimatta nykyisessä laajuudessaan arvioimatta. Aikuissosiaalityön parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät antavat harkintavaltansa perusteella vuositasolla tarkasteltuna hyvin suuren määrän ehkäisevän toimeentulotuen ratkaisuja. Mielestäni ei ole lainkaan vähäpätöinen asia millaiseen asiakastyön prosessiin tai millaiseen tietoperustaan sosiaalityöntekijöiden käyttämä harkinta ja harkintavallan käyttö perustuu.

Sosiaalityöntekijöillä tulee olla käytössään sekä rakenteelliset mahdollisuudet, että jokaisessa alueellisessa palvelupisteessä riittävät ja tosiasialliset resurssit asiakkaiden palvelutarpeen arvioinnin toteuttamiseksi tarvittavassa laajuudessa. Myös organisaation sisäisten ohjeistusten ja yksittäisten palvelupisteiden toimintakulttuurien tulee olla suotuisia ja palvelutarpeen arviointien toteuttamiseen kannustava. Ajattelen, että vasta riittävässä laajuudessa yhdessä asiakkaan kanssa toteutettu palvelutarpeen arviointi, suunnitelmallinen tavoitteiden asettaminen ja taloussosiaalityöhön liittyvän osaamisen vahvistaminen, sekä rakenteellisen ja kriittisen sosiaalityön orientaatioiden laajempi hyödyntäminen mahdollistavat ehkäisevän toimeentulotuen tehokkaamman hyödyntämisen aikuissosiaalityön suunnitelmallisena ja vaikuttavana työvälineenä.

LÄHTEET

- Blomgren, Sanna & Karjalainen, Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikku, Peppi 2016: Perustoimeentulotuki siirtyy Keelaan – miten asiakas saa sosiaalityön palvelut? Päätöksen tueksi 1/2016. 1–8. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki. 1–8. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129739/PT2016_01verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 3.3.2021.
- Craig, Diane & Bigby, Christine 2015: Critical Realism in Social Work Research: Examining Participation of People with Intellectual Disability. *American Social Work*, Vol. 68 (3), 309–323. <https://web-s-ebshost-com.ezproxy.ulapland.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=1aeb653-df58-4393-8460-de32b15fbfd2%40redis> Viitattu 26.1.2022.
- Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan 2002: *Explaining Society. Critical realism in the social sciences*. Routledge. London.
- Ellis, Kathryn 2013: Professional Discretion and Adult Social Work: Exploring Its Nature and Scope on the Front Line of Personalisation. December 2013 *British Journal of Social Work* 44(8). 2272–2289. <https://web-s-ebshost-com.ezproxy.ulapland.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=1dc305dc-8f89-4ab2-87ec-33d7284b0dbb%40redis> Viitattu 21.1.2022.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2014: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere.
- Evans, Tony 2013: Organisational Rules and Discretion in Adult Social Work. *The British Journal of Social Work*, Volume 43, Issue 4, June 2013. 739–758. <https://web-s-ebshost-com.ezproxy.ulapland.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=d8b44658-8005-481b-b682-75d90e6cc6b6%40redis> Viitattu 20.1.2022.
- Grey, Mell & Webb, Stephen A. 2013: *Critical social work*. Teoksessa: Mell Gray & Stephen A. Webb (toim) *Social work theories and methods*. SAGE. Lontoo. 99–109.
- Healy, Karen 2014: *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice*. Second edition. Palgrave Macmillan: New York. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1271-8/urn_isbn_978-952-61-1271-8.pdf Viitattu 14.1.2022.
- Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 164/2014) <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140164> Viitattu 4.1.2022.
- Hautamäki, Antti: 1997: Hyvä elämä kansalaisten Suomessa. Teoksessa Kajaste, Kimmo (toim.) *Suomalainen mahdollisuus. Näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen*. Edita. Helsinki. 32–51.
- Helsingin kaupunki 2020a: Toimeentulo ja talous. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/sosiaalityo/aikuis-sosiaalityo/toimeentulo/> Viitattu 17.1.2022.
- Helsingin kaupunki 2020b: Asuminen. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/sosiaalityo/aikuissosiaalityo/asuminen/> Viitattu 17.1.2022.

- Helsingin kaupunki 2020c: Toimintakyky ja hyvinvointi. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/sosiaalityo/aikuissosiaalityo/toimintakyky/> Viitattu 17.1.2022.
- Helsingin kaupunki 2020d: Ihmissuhteet. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/sosiaalityo/aikuissosiaalityo/ihmissuhteet/> Viitattu 17.1.2022.
- Helsingin kaupunki 2020e: Osallistuminen ja kuntoutuminen. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/sosiaalityo/aikuissosiaalityo/osallistuminen/> Viitattu 17.1.2022.
- Helsingin kaupunki 2022: Aikuissosiaalityö yli 30-vuotiaille. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/sosiaalityo/aikuissosiaalityo/> Viitattu 17.1.2022.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. Tammi. Helsinki.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2008: Johdanto. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere. 7–11.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere. 14–47.
- Järvikoski, Aila 1996: Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet. Teoksessa: Raitasalo, Raimo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13, Kansaneläkelaitos. Helsinki. 35–48.
- Järvikoski, Aila 20013: Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:43. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70263/URN_ISBN_978-952-00-3457-3.pdf Viitattu 3.1.2022.
- Kalliomaa - Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta 2014: Harkitusti sosiaaliturvaa. Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Helsinki: 8–18. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45435/Harkittua.pdf?sequence=1> Viitattu 14.2.2021.
- Kannasoja, Sirpa 2013:Nuorten sosiaalinen toimintakyky. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42447/978-951-39-5459-8_vaitos23112013.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 3.1.2022.
- Kannasoja, Sirpa 2018: Sosiaalinen toimintakyky- käsitteen suomalainen kehityshistoria. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapin yliopisto. Rovaniemi. 39–60. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63636/Sosiaalinen_kuntoutuksessa_pdfA.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 3.1.2022.
- Karjalainen, Pekka 2017: Aikuissosiaalityö. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma. Helsinki. 247–259.
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna 2019a: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön käsite ja toiminta-areenat. Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. 17–19. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161612/R41_19_Tiekartta_2030.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 18.1.2022.
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna 2019b: Taloussosiaalityö. Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön

- tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2019:41. 63–64. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161612/R41_19_Tiekartta_2030.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 18.1.2022.
- Keltinkangas-Järvinen, Liisa 2008: Temperamentti, stressi ja elämänhallinta. WSOY. Helsinki.
- Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija 2014: Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin kriittinen eetos saatava takaisin. Sosiaalipoliittinen aikakauslehti Janus vol. 22 (2) 2014, 172–182.
- Kivipelto, Minna 2021: Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpaperi 16/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/142735/URN_ISBN_978-952-343-685-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 1.2.2022.
- Kuivalainen, Susan 2013: Tiivistelmä. Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki. 5–6.
- Kuivalainen, Susan & Saikku, Peppi 2013: Mihin toimeentulotukea myönnetään ja miksi? Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki. 151–185. Toimeentulotuki 2010-luvulla URN_ISBN_978-952-245-866-7.pdf Viitattu 3.3.2021.
- Kotkas, Toomas 2014: Viranomaisharkinnan oikeudelliset rajat. Teoksessa Kallioma-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 40–59. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45435/Harkittua.pdf?sequence=1> Viitattu 14.2.2021.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpi-ka%5D=Laki%20sosiaalihuollon%20asiakkaan%20asemasta> Viitattu 8.3.2021.
- Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=toimeentulotuki> Viitattu 14.2.2021.
- Liukko, Eeva 2006: Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006. http://www.socca.fi/files/78/Kuntouttavaa_sosiaalityota_paikantamassa.pdf. Viitattu 3.1.2022.
- Murray, Kate M. & Hick, Steven F. 2013: Structural social work. Teoksessa: Mell Gray & Stephen A. Webb (toim.) Social work theories and methods. SAGE. Lontoo. 110–125.
- Mäkinen, Noora & Mäntykivi, Anni 2010: Lapsiperheiden täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen käyttö Espoon kaupungin aikuissosiaalityössä. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Lasten- ja perhepalveluiden sosiaalityö. Käytäntötutkimus. www.socca.fi/files/8679/LAPSIPERHEIDEN_TAYDENTAVAN_JA.pdf Viitattu 6.3.2021.
- Paavola, Jutta & Rautajoki, Arto & Pohjola, Aneli 2009: Palvelurakenteiden muutoksessa määrittävä sosiaalityö. Teoksessa Pohjola, Aneli & Kemppanien, Tarja & Niskala, Asta & Peronius Nina (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Vastapaino. Tampere 81–108.

- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria 2009: Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Jyväskylä. 183–205.
- Pesola-Gallone, Maria 2015: Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus ehkäisevän toimeentulotuen päätösten perusteluissa. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Porin yksikkö, Sosiaalityön pro gradu-tutkielma <https://core.ac.uk/download/pdf/250138190.pdf> Viitattu 6.3.2021.
- Pohjola, Anneli 2014: Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.): *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Unpress. Kuopio, 16–36.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana 2014: Rakenteellisen sosiaalityön jäsentyminen. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.): *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Unpress. Kuopio, 281–294.
- Rajavaara, Marketta 2014: Ammattilaisten harkintavalta sosiaaliturvan edellytyksenä ja riskinä. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.) *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 136–154.
- Rogers, Jim & Bright, Lucy & Davies, Helen 2015: *Decision making in work with vulnerable adults*. Social work with adults. Sage. Lontoo.
- Roos, J. P. 1987: *Suomalainen elämä*. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006: *Aineiston rajaaminen*. Kvali-MOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto. Tampere. https://www.fsd.tuni.fi/metelmaopeetus/kvali/L6_2_1.html Viitattu 5.1.2022.
- Saari, Juho 2015: *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Gaudeamus. Helsinki.
- Sherraden, Margaret 2013: *Building Blocks of Financial Capability*. Teoksessa Birkenmaier, Julie & Sherraden Margaret & Curley Jami (toim.) *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. Oxford University Press. New York. 3–43.
- Sirviö, Heidi & Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja 2015: Sosiaalityöntekijöiden harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* vol. 23 (3) 2015, 247–264 <https://journal.fi/janus/article/view/52997/16472> Viitattu 5.1.2022.
- Simonen, Mika 2009: *Sosiaalinen toimintakyky*. 65–74. https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2016/08/Orait_1-2009-pdf.pdf Viitattu 4.1.2022.
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki> Viitattu 16.2.2021.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2013: *Toimeentulotuki*. Opas toimeentulotukilain soveltajille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:4. URN_ISBN_978-952-00-3385-9.pdf (valtioneuvosto.fi) Viitattu 15.2.2021.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2017: *Sosiaalihuoltolain soveltamisopas*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 16.2.2021.

- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki> Viitattu 14.2.2021.
- Svenlin, Anu-Riina & Matthies, Aila-Leena & Turtiainen, Kati 2021: Johdanto: Aikuis-sosiaalityö ja Kaimer-teoria sen tietopohjan jäsentäjänä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.) Aikuis-sosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Gaudeamus. Helsinki. 7–24.
- Tietosuojalaki 1050/2018. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX . <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050> Viitattu 28.8.2021.
- Tiikkainen, Pirjo & Pynnönen, Kaija 2018: Sosiaalisen toimintakyvyn arviointi ja mittaaminen väestötutkimuksissa. TOIMIA-tietokanta. Suositus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132198/18_Sosiaalisen%20toimintakyvyn%20arviointi%20ja%20mittaaminen%20vaestotutkimuksessa.pdf?sequence=2&isAllowed=y Viitattu 3.1.2022.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Tammi. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019: Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf Viitattu 29.8.2021.
- Viitasalo, Katri 2018: Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko. Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylän studies in education, psychology and social research 606. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57201/978-951-39-7340-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu 19.1.2022.
- Vitasalo, Katri 2019: Mistä taloussosiaalityössä on kyse? Teoksessa Zechner, Minna & Karjalainen, Sirpa & Viitasalo, Katri (toim.) Avauksia taloussosiaalityöstä. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Kokkola. 8–15. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/64919/978-951-39-7780-1.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Viitattu 18.1.2022.
- Vuori, Jaana 2021: Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa Vuori, Jaana (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Tampere <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/> Viitattu 2.5.2021.
- Zechner, Minna & Paavola, Jutta 2020: Aikuisosiaalityön muutostarpeita toimeentulotukiuudistuksen jälkeen. Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) Ojasta allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensimetrit. Kela. Helsinki. 430–455. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/319709/Ojista_allikkoon_saavutettava.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 4.3.2021.